

Малкъар халкъны миллет автономиясы кьайтарылгъанлы - 60 жыл!

Газета издається на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: zamankbr.ru

ЗАМАН

Геурге кюн,
28 март,
2017 жыл
№№52-54 (20225)

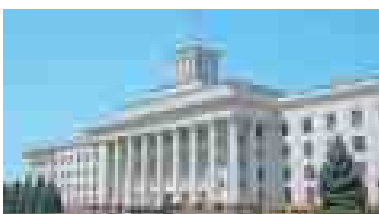
КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ **ВРЕМЯ** ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КЪАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы Ю.А. Коковну Малкъар халкъны жангырууну коню бла АЛГЪЫШЛАУУ

Малкъар халкъны миллет автономиясы кьайтарылгъанлы бююн 60 жыл болады. Бу алаMAT дата республикада битеумиллет байрамча – Малкъар халкъны жангырууну конюча – белгиленеди. Аны мағанасын а оти окьуна кьёргозтлп туроуды.

«Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге передедируню юсонден» 1957 жылда 28 мартда КъАССР-ни Баш Совети кьыбыл кьрген закон тарых тюзлюкю бла кертиликни тохтошуларны шогаты болганды. Зор бла ата журтундан кьчорюлген малкъар халкъ киши жеринде очлык, жаланаччылык сынаган эсе да, хорлатмаганды, биогомегенди. Аны кьзуретден келген эспилиги, ниет чынгылулугу, иш кьёлпюлюкю да кьыйын болуулагъа чидарга эмда сау кьалырга, аны кьой, къабарты, орус, республиканы башха халкъларына да болушулуклары бла туугъан жеринде жашуу кьзурга, айнырга да болушолганды.

Озган жыла малкъар халкъны битеу белюмде бийик жетишилери бла белгиленеди. Биюнюлюкде ол Къабарты-Малкъарны

халкъларны бирикген юйорюнде келир заманга таукел кьарат, игилеке ийнаныуу бла жашайды, жангы Россияни кьуралууна тийиши юлюш кьшоады. Мындан ары да бирге болсокъ, биз не уллу кьыйынлыканы да хорлапкъыбызга, республикабиз экономика эмда социал айнынуу жолу бла алгъа барыча этерге кьолубуздан келгиле ишекисме.

Къабарты-Малкъарны жамауатын байрам бла – Малкъар халкъны жангырууну коню бла – журегими теренинде алгъышлайма, ырахатлык, монглукъ, насып тежейме!

Къабарты-Малкъар Республиканы Сыйлы грамотасы бла саугъалауу юсонден Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны

УКАЗЫ

Малкъар халкъны социал эмда экономика жаны бла айныуна кьыйын салгъанлары эмда кьеп жылланы ахшы ишленгерли ючюн Къабарты-Малкъар Республиканы Сыйлы грамотасы бла саугъаларга

Атырзаланы Мусоуну жашы Жамалны Бозаланы Байхананы, Магомметгерийни кьызын Езденланы Мазанны жашы Ражабын Уяналаны Биязуркьаны жашы Владимирни.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы
Нальчик шахар, 2017 жыл 27 март, №41-УТ

Ю. КОКОВ.

Дата

Миллет гвардия жамауатны кьоркьуусулугун сакълауу борчларын кереклисича тамамлайды

КъМР-ни Башчысы Юрий Кокос Россияни Миллет гвардиясыны аскерлерини федерал службабын таматарын бла энчи составын профессионал байрам бла алгъышлагъанды. Службаны директору армияны генералы Виктор Золотова жиберген телеграммада былай айтылады:

«Хурметли Виктор Васильевич! Сизни Россия Федерацияны Миллет гвардиясыны аскерлери кьуралгъанлы бир жыл толгъаны бла журегимден кьызуу алгъышлайма. Кадрла эмда техника бла да тынгылы жалчытылынган Миллет гвардия кьыралыбызны инсанларны кьоркьуусулукларын ышангъылы сакълауу, экстремизм эмда терроризм бла байламы ишлени жолларын кесиуноу, стратегия объектлени

кьорулауу борчларын бет жарыкылы толтурады. Саутпанган аманлыкъчылыны бла бандит кьезуилеринде энчи состав кишилигин, бийик усталыгын, кьолдан келгени амангъанын да кьоргозеди.

Ветеранлагъа энчи ыспас этеME. Ала башлагъан тьреме жаш адамлагъа кьол болгъандыла, болганлай да кьаллыкъдыла. Къабарты-Малкъарда жашагъанланы атарындан, кесим энчи да байрам бла алгъышлай, Сизге саулук, монглукъ, тынчылык-ырахатлык, Ата журтубузга хайырлы ишигизде жангы жетишимле тежейме».

КъМР-ни Башчысыны бла
Правительствоуну пресс-служба.

Концерт

Къууанч, кёл кётюрюлюу халда

Тонене Нальчикде Музыка театрда Малкъар халкъны кьыралыгъы кьайтарылгъанлы 60-жыллыгына жораланып уллу байрам концерт болганды. Ары Парламентни депутатлары, Правительство членлери, министрстволаны бла ведомстволаны, шахарланы бла районланы башчылары, кьырал организацияланы бла учрежденяланы, жамауат биригуелени келечилери да келген эдиле.

Театрга кирген жерде уа Локьяланы Рашиити коллекциясындан таулу кийизледен кьрмоч да кьуралганды. Концерт программаны уа, хар замандача, «Балкария» кьырал фольклор-этнография тьпесе ансамбль «Мени жаным - Малкъарым» деген тьпесеу бла ачханды. Ызы бла сахнагъа ингрины бардыргъанла Атталаны Азюор, Оксана Зашакуюева эмда Денис Васильченко чьыгыл, малкъар, къабарты, орус тилдеде жыйылгъанлагъа салам бергендиле.

Андан сора ала сахнагъа КъМР-ни Правительствоуну Председатели Мусукуланы Алийни чьыкьыргъандыла. Ол а республиканы Башчысы Юрий Коковну алгъышлауу сезюну окьугъанды. Андан сора республиканы Правительствоуну, Парламентини атларындан, энчи кеси да республиканы халкъны байрам бла дагъада бир керел алгъышлагъанды. Арда малкъар халкъны келечилерини бир къыууму Къабарты-Малкъар Республиканы Сыйлы грамоталарына тийиш болгъанлы билдирди, аланы атларын туура этгенди: Уяналаны Владимир, Езденланы Ражаб, Бозаланы Байханат, Атырзаланы Жамал.

Ызы бла концерт да башланды. Сахнагъа бир бири алъшындарла музыкалы коллективе чьыкьандыла. «Балкария» фольклор этнография, «Кабардинка» кьырал тьпесеу ансамбле, «Терк казакъла», Тьпелланы

Алим, Габаланы Тенгиз, «Ийман», Атырзаланы Эндар, «Минги-Тау» эмда «Нальчук» юлюпо сабий той-юн коллективле, Ольга Сокурова, Текуланы Амур бла Султан Хажироко, Герьокъаланы Халимат, Къабарты-Малкъар хор да байрамча кьууат салгъандыла. Бу жол кьарачууланы ариу ауазлары бла Кьарачары-Черкес Республикадан келген Токъланы Мурат, Чеченден кьынакъ Макка Межиева да кьууандыргъандыла. Ахырында Текуланы Амур, Къабардокъланы Зуура бла Расул «Минги-Тау» деген жыры уллу этемлик бла жырлагъандыла.

Малкъар драма театры артисти Мызыланы Таубий кьчюнчолокге атагъан сахна юзюк кьоргозгенди. Ингриде Кьулийланы Къазыны, Мечиланы Къазими назмулары ашитилгендиле, къабаргъада уллу экранда республиканы айтат жерлерини юспериндиле документли кадрла кьоргозгендиле. Залда олтургъанла артистлеге толкъун кьыралла бла тубегендиле. Байрам да иги кьесак заманы баргъанды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратланы автор алгъанды.

Жыйылыу

Закий поэтге баш уруу

Тонене Кьулийланы Къайсыны эсгермесини кьатына бир заманда да болмагъанча кьеп адам жыйылган эди. Аланы араларында КъМР-ни Правительствоуну Председатели Мусукуланы Алий, Республиканы Башчысыны

Администрациясыны таматасы Мухамед Кодзоков, КъМР-ни Парламентини депутатлары, шахар администрацияны келечилери, поэтле, жазуучула, министрстволаны бла ведомстволаны башчылары, жамауат организацияланы келечилери,

Алпимни оюму

Базынуулукъ, тирилик, итиниулукъ эмда насып туудургъан азатлыкъ

Эллини жылланы экинчи жарымында республиканы жамауат-политика жашауунда бек мағаналы ишледен бирине малкъар халкъны кьыралыгъы кьайтарылгъанлы санаргъа болушкю КъМР-ни 1956 жылда февральда болган 20-чы сьездиле уллу тьрленуле келтиргенди. Анда Н.С. Хрущев «О культуре личности и его последствиях» деген докладла бла сьелешгенди. Кьыралны башчысы Сталин эмда аны тьрлериндеги кулукъчыла эттен законсуз ишлеге биринчи керге багъа бингенди. Сьездини оюулары кьчюнчю халкълагъа артыкъда уллу мағананы тутхандыла, тюзлюкю кьайтарыуу эсебиллик этгендиле.

1956 жылда апрельде СССР-ни Баш Советини Президиуму малкъарлардан, кьрым татарлардан, месхетини тюркюледен эмда аланы юйорлеринден спецдересенецле деген атны, аны бла байламлы болгъан чеклене да кетериуноу юсонден «Казы чьыкь» ганды. Алай аны бла аланы эркинликлери толусунлай кьайтарылгъа кьалмагъандыла. 1956 жылда 24 ноябрде уа КПСС-ни АК-сыны «Къалмухъ, кьарачай, малкъар, чечен эмда ингуш халкъланы миллет автономияларын кьайтарыуу юсонден» Бегими кьыбыл кьргенди. Алай бла алагъа туугъан жерлерине кьереге эркин этуноу тьзге савагъанды.

Аны Президиуму тийишли указларында конституция формала бегейтилгенди. 1957 жылда 9 январьда СССР-ни Баш Советини Президиуму «Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тьрлендируноу юсонден» Указ чьыкьыргъанды. Ол РСФСР-ни Баш Советини Президиуму Указы бла кьыбыл кьерюлгенди. 1957 жылда 11 февральда закон кую алады да, таулула Орта Азиядан бла

школчула, поэзияны сийгенле да бар эдиле.

Ала поэтни эсгермесине голле салып, бир кьесекни шох сюепил, хурметин этгендиле.

Бизни корр.

Къазакъстандан аслам санда кьчюн башлайдыла. Ол документни таулу халкъыга тутхан мағанасын айттып аныгъатхан окьуна кьыйынды: ол 13-жыллыкъ сьоргокноу жулун кьөгечди, малкъар халкъны жангыруу ма андан башланганды.

1957 - 1959 жыллада - 9327 юйор, битеу да - 35274 адам кьайтханды. РСФСР-ни бла КъАССР-ни правительстволарына бла мюлк органдарына кьайтып келген таулулары жашау болуулары кьыруу жаны бла уллу борла тамамларга тьшгенди. 1957-1959 жыллада РСФСР-ни Министрлени Совети малкъар халкъны туугъан жеринде жашауун кьурауу ахча белюу жаны бла бир кьауум бегим да чьыкьырганды. Алада юйле ишлерге (10 минг сом), эски журтланы жангыртырга (3 минг сомга дери) эмда мал алпырга (1,5 минг сом) кредитле беррге белгиленгенди.

Ахырым 2-чи бетдеди.

Бойсунмагъанларнын сузлору

Туугъан жеринден бир торлю терслиги болмай зор бала кечюрюлген малкар халкнын ачууну, жорек кыйынлыгнын айтып ангалтан кыйынды. Миллетни ариу адет-терере, тазе ниетлигине, агурлугуна, иш келлюнгоюне къяра жакъганды. Аны

бетин жоюп, алай бла аны сындырырга умут этген эдиле да, ала къяра мурталарына желтамгандыла. Бу сынаудан барлык айнысы чыкыганды.

Аны бек кыйын кезиунде, Беринны аты бла кел койсузюкле этилген жылда, халкнын

кыорулар, аны таза атын кыйтарыр ючюн, жанларын аймаган жигиле болгъандыла. Сталинге, СССР-ни башха башчыларына да, ор терсликни поэтирлерин излеп, кыагытла жазгандыла халкыбызга сыйкеглики эмди кишилликни ачыклагъан кыагытла.

Ала кел эдиле, алай боюн биз аланы бир кыаууларын басмаладык. Редакцияда кенгешип, писмоаланы, кечюре турмай, тюз жазылганыларча берип кыюрга оноулашканды, алай, жарсыугъа, бир кесек кысхартып.

Гайланы Ахияны жашы Мухтар (1921-2001), кадровый офицер, лётчик. Улуу Ата журт урууда беш жылы бомбардировкалы бач бардырган авиацияда кыулул этгенди. 1946 жылда Сталинге писмо жазганды, алай а жууал алырны орунуна кравительствону аманлаганы ючюн» деп, репрессияга тюзгенди.

Некоторые руководители в местах поселений и спецкоманданты относятся к спецпоселенцам как к людям, подлежащим физическому уничтожению. Но один правоохранительный орган не обращает внимания на наши жалобы, считают все методы беззакония, унижения, лишние человеческие прав дозволенными и правильными. Хотя в конституции написано, что национализм уголовно наказуем, сын за отца не отвечает, отец за сына не отвечает. Положение балкарского и других спецвыселенных народов – это разновидность еврейских программ с жесточайшим комендантским режимом.

Наша дети не имеют возможности учиться, их в учебные заведения не принимают под разными предлогами, нет литературы на родном языке. Молодежь не может служить в Красной Армии, не имеет права кроме как трудиться физически и умереть в нечеловечески условиях на чужбине без родины.

Глубокоуважаемый Иосиф Виссарионович! Факты, изложенные выше, вынудили нас обратиться в столь трудное время к Вам лично. Руководителю Советского государства, где мы не проживаем как его полноправные и свободные граждане, а существуем без каких-либо прав, свобод и родины, в надежде, что Ваша мудрость позволит объективно разобраться и осудить преступную акцию вероломства местных властей-националистов в споре против балкарского народа с целью выселить его на уничтожение из исторической родины, и решить вопрос о возвращении беззачинно выселенного народа в прежние места жительства, восстановления автономии балкаров.

В письме на имя Сталина – все мои помыслы были в пользу отечества и народа. Душа моя плакала, когда я исполнял долг перед Родиной и партией, служению всеобщему счастью, к красоте, справедливости и человечности. Я знал о сотнях и тысячах трупов соратников, умерших голодной смертью в арыках и казканах.

В годы Отечественной войны сыны Балкарии наряду с воинами других национальностей отважно не желя свои крови и самой жизни, сражались на фронтах, защищая нашу Советскую Родину. На полях битвы пали многие и многие сыны Балкарии. Их кровь ныне вызывает о великодушии в отношении их народа – матерей, отцов, жен и детей, братьев и сестер. Мало найдется балкарских семей, из которых кто-нибудь не был или не погиб на войне, защищая нашу Родину. Это – факты, не могущие быть отвергнуты, никем и никогда. На Кавказе балкарцы веками

Соталаны Хажы-Муссаны жашы Адилгерий - Улуу Ата журт урууда алты кере жаралы болган, жигилги ючюн кел аскер сауулаа бла саууланган офицер - халккылы бачмысы! Сталин оны милдетли этилген артыккылы тили билген сунуп, анга таргырып жазганды. Айхай да, аны писмосу Фрузедеди ар бармаганды. Бизы бла уу, ючюелен келип, алып кеткенди Магаданга, 25 жылда.

Соталаны Адилгерий Сталинге жазган писмосу жондарында, алай оны 8 жылы Якутскеде бек койюус жондарында тургандан сора КПСС-ни Ари Комитетни Президиумна жазган кыагыты уа сапсанганды. Боюн аны басмаладык.

В ПРЕЗИДИУМ ЦК КПСС

Поток времени очень далеко от моей радости, когда я был полноправным гражданином Родины и работал на благо нашего государства. Вспомнил кинематографические благодарные чувства, наделяя нас свою полезность нашей многонациональной родине, беру на себя смелость представить на рассмотрение суд члена Президиума ЦК КПСС моего письма. Мысли об оправдании меня и освобождении из места заключения.

В 1944-45 гг. в г. Чкалове, находясь в распоряжении Юношеского военно-морского училища, я написал письмо на имя Сталина. В этом письме я изложил свои взгляды на вопрос переселения балкаров из Кавказа в Киргизию и Казахстан.

Восемь летвте прошло с тех достопамятных дней, но не изменила мне память, и я вижу утру 8 марта 1944 года, точно это было только вчера, когда представил Сталину мое письмо. Не мои руки на мой народ и тем самым пытался посеять рознь и вражду между народами нашей страны, в том числе подорвать дружбу балкарского народа с русским народом.

В письме на имя Сталина – все мои помыслы были в пользу отечества и народа. Душа моя плакала, когда я исполнял долг перед Родиной и партией, служению всеобщему счастью, к красоте, справедливости и человечности. Я знал о сотнях и тысячах трупов соратников, умерших голодной смертью в арыках и казканах.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП(Б) ТОВАРИЩУ И. В. СТАЛИНУ

Мы, спецвыселенцы-балкарцы, расселенные на строительство Алма-Ата Гострой Казахской ССР, обращаемся к Вам от имени более тридцати тысяч балкаров, выселенных, как Вам известно, 8 марта 1944 г. из Кабардино-Балкарской АССР.

Из выселенного балкарского населения более 90% составляют дети, старики и женщины, чьи отцы, сыновья и мужья сражались с первых дней на фронтах Великой Отечественной войны с немецкими оккупантами.

Подавляющее большинство мужского населения призывного возраста балкаров находится в рядах Красной Армии и в партизанских отрядах вне территории Балкарии, большинство которых погибло на полях сражений с фашизмом, а их семьи высланы на уничтожение голодом на чужбине без каких-либо на то оснований, кроме их национальной принадлежности. Такая же участь постигла и тех, кто остался жив...

Наша жизнь в настоящее время не имеет никакого смысла. Мы все обречены на смерть горем, голодом, нищетой и разнузданной беззаконностью. В 1944-1945 гг. в Алма-Ата Гострой из 860 семей балкаров умерло 559 человек балкарцев исключительно от голода и связанных с ним заболеваний.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК ВКП(Б) ТОВАРИЩУ И. В. СТАЛИНУ

Глазхы выселяемых балкарцев. Подобные обвинения, как будто предъявлены нам, балкарцы, можно предъявить и другим оккупированным и не оккупированным народам...

Балкарцы немцев не встречали, митингов в их честь не устраивали, формированы из балкаров у немцев не было...

Более 75% населения балкарцев, проживавших в то время в высокогорных аулах и состоявших в основном из стариков, женщин и детей, немцев не видели даже в глаза и не общались с ними. Огульные с клеветой и ненавистью ко всем балкарцам обвинения в предательстве нужны было кумеховскому руководству Кабардино-Балкарии в споре с неудачливыми военачальниками прикрыть бездарность, проявленную им во время наступления и оккупации КБАССР немцами, а также нагло и подло свалив все предательство в республике в период войны, на нас, балкаров.

Наша жизнь в настоящее время не имеет никакого смысла. Мы все обречены на смерть горем, голодом, нищетой и разнузданной беззаконностью. В 1944-1945 гг. в Алма-Ата Гострой из 860 семей балкаров умерло 559 человек балкарцев исключительно от голода и связанных с ним заболеваний.

Мухтар ГАЕВ. Изложенное выше подтверждаем подписями: (жетише жуукъ адым кыол салган эди) Алма-Ата, Казахская ССР, 1 февраля 1946 года.

Белгили малкылары жазычу Отарланы Керим (1912-1974) КПСС-ни Ари Комитетни писмосуно сунгонде болгъаннда жазганды. Улуу Ата журт урууну биринчи конферинден окунда фронта кетип, анда бир бутун да тас этин келген, жигилги ючюн Кызыл Жулдузун ордене бла эм кел майдалла бла саууланган киши халкына этилген артыккылыгъа квалды чыдыркы эди.

Битеу жарсырулары аны чыгармачылыгында шорт кёрюнгодуле. Аны назмуларынын жыйырмадан артык жыйымдыгы чыкканды, ол онда «Жолаа», «Сагышлаа», «Туугъан жерим», «Танг жулузуум».

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС ТОВАРИЩУ ХРУЩЕВУ Н. С.,

ЧЛЕНУ ПРЕЗИДИУМА ЦК КПСС ТОВАРИЩУ БУЛГАНИНУ Н. А.,

ЧЛЕНУ ПРЕЗИДИУМА ЦК КПСС ТОВАРИЩУ ВОРОШИЛОВУ К. Е.

Я, как коммунист, решил обратиться к Вам по одному важному вопросу, который волнует меня, и моя совесть коммуниста - требует от меня обратиться к моей партии, к Вам, ее мудрым руководителям, рассказать о том, что я думаю о судьбе моего обреченного и униженного народа. Это - вопрос о дальнейшей судьбе маленького балкарского народа, из среды которого я вышел.

Я глубоко уверен в том, что мой несчастный народ был выселен по вине врага советского народа Берия и его приспешников. Известно, что этим вопросом занимался Берия сам лично, что балкарцы были оторваны от братской Кабарды и родных гор только по его самоуправству. Обновывая свое решение необъективными данными о мнимой «неблагонадежности» балкаров, Берия злоумышленно и лживо информировал Правительство

растали зерно, можно сказать, прямо на скалах, косили оно над пропастью, два которых не видно, действительно, трудился, как муравьи. Мой маленький народ считался не только одним из самых трудолюбивых, но и одним из самых талантливых на Северном Кавказе. Он, как и всякий народ, не безвреден, но от численности, в течение моего создал золотые россыпи народной поэзии, чудесный самобытный мир заключен в его сказках, нестерпящая мудрость в его пословицах, неуязвимость поэтической силе в его песнях и эпических поэмах. Наш народ, как и любой другой, имеет свой прекрасный язык, самобытную культуру. Все это он берёт отвланно, сохранил свой язык и обычаи в течение веков под ударам жестоких завоевателей, когда воин был нужен в горах не меньше пахара, когда могил павших в горах за свободу было больше, чем живых.

Я глубоко убежден в том, что мой народ не виноват перед родным Советским государством. Были достаточно хорошие предпосылки для того, чтобы родина творила, притом их было ничтожно малое количество. Основные же массы народа всегда были на стороне родной Советской власти, такими остаются по сей день и остаются навсегда. Это и восточный народ, и чуждые народу элементы, притом их было ничтожно малое количество. Основные же массы народа всегда были на стороне родной Советской власти, такими остаются по сей день и остаются навсегда.

В годы Отечественной войны сыны Балкарии наряду с воинами других национальностей отважно не желя свои крови и самой жизни, сражались на фронтах, защищая нашу Советскую Родину. На полях битвы пали многие и многие сыны Балкарии. Их кровь ныне вызывает о великодушии в отношении их народа – матерей, отцов, жен и детей, братьев и сестер. Мало найдется балкарских семей, из которых кто-нибудь не был или не погиб на войне, защищая нашу Родину. Это – факты, не могущие быть отвергнуты, никем и никогда. На Кавказе балкарцы веками

обратиться к моей великой партии, к ее руководителям с великой просьбой обратить внимание на судьбу сирот, вдов, стариков и старух, отцы и мужья, сыновья и братья которых отдали свои жизни за свободу и счастье нашей Советской Родины. Чувство ответственности перед детьми моих погибших за Родину товарищей не дает мне покоя и заставляет меня с этой великой просьбой обратиться к Вам.

Просьба моя о том, чтобы наше родное Советское правительство разрешило балкарцам вернуться на свою землю, обилую их потом и кровью. Не считаясь с тем, что я прикованный к костылям на всю жизнь инвалид (без ноги), левую ногу этого года обездвижил почти всю территорию Балкарии. Видно, что территория Балкарии в основном пустует. Замечательные высокогорные пастбища в районах Чегема, Баксана, Гундедена, Кашхатау не используются. Все эти годы земли там остаются заброшенными, там никто не может заниматься животноводством. Из этого делаются балкарцы, всегда считавшиеся лучшими скотоводами Кавказа.

Самое главное, что благоприятствует положительному разрешению этого вопроса, то что при возвращении балкарцев на прежние места жительства (земли) переводятся оттуда никого не будет надобности. Возвращение же балкаров снова поднимет экономику Кабарды и принесет стране только пользу. Я уверен, что никакой национальной розни и вражды нет, что территория Балкарии является мести за случившееся, не будет имени места никогда. Я это утверждаю, зная и учи-

тывая национальный характер балкаров. Это также подтверждает всея историй жизни моего народа в прошлом. У балкарцев никогда не было националистического отношения ни к русским, ни к кабардинцам, ни к другим соседним народам. Вернувшись на родную землю, балкарцы снова будут трудиться с удвоенной энергией. Я знаю свой народ и за него рачунось головой.

Если бы я не был глубоко убежден в том, что возвращение балкаров не принесет вреда нашей Родине, делу нашей партии, а пользу, я не стал бы просить Вас об этом, ибо я, прежде всего коммунист и в первую очередь мне дороги интересы нашей великой Родины. Коммунист, интернационалист, я люблю и глубоко уважаю все народы и их культуру, горячо люблю великий русский народ, на культуру которого воспитывалось не только одно мое поколение горцев, который помог моему маленькому народу осособиться от векового тождества. Но и сегодня я люблю и своей несчастный народ и всей душой хочу, чтобы он был возвращен в ряды других счастливых народов нашей Советской Родины.

Наконец, я хочу, чтобы слова «переселены», «бандиты», «фашистские пособники», какими нас щедро наделили всегда в течение 11 лет пребывания в местах поселения, перестали преследовать нас, как проклятие. Я был и остаюсь сыном своей ленинской партии и народа (не горюю, так как у Вас было миллионы), отдавшим полями и здоровьем за дело

руководящий Вами партией. И вот я хочу, чтобы Вы услышали мой голос, голос коммуниста - Вашего солдата, хочу оставить жизнь прожить как Человек, хочу, чтобы мои дети не проклинали меня после моей смерти за то, что они балкарцы.

А ведь таких сынов у моего народа, как я, защитников Родины - живых и мертвых, - не одна тысяча. Они наравне с другими, выходящими из других национальностей, честно сражались за нашу Родину, за ленинизм. Я думаю, что эти воины, живые и мертвые, имеют право просить Вас о великодушии к их народу.

Я уверен, что возвращение балкаров в родные горы сделает только честь нашей мудрой партии и правительству, даст возможность балкарцам ряды других счастливых народов нашего великого Союза, даст балкарцам возможность поднять свою национальную советскую культуру, это даст моему народу самую величайшую радость, какую только знали люди на земле, и мой народ останется вечно благодарным Коммунистической партии и Советскому правительству.

Великая надежда, что ленинское великодушие ЦК КПСС и Советского правительства вернет балкарцев к их родным местам, теплит в их сердцах.

гически выдержаны и я в них не возводил клевету на советскую действительность, в чем обвиняет меня следствие. Справедливый разбор этих материалов всегда будет говорить только в мою пользу. Я в этом твердо уверен. Трудно мне сейчас, которого лишили возможности создания научных книг, которые служили бы государству народу. Служить ради счастья и процветания народов – мой долг. И я твердо убежден в конечном торжестве истины, ибо жизнь нашей великой КПСС, слава и мудрость, которые покорают весь мир, среда, полная высокой нравственной силы и света, возлетят в меня веру.

Я всей душой принадлежал нашему могучему социалистическому государству и народу, я работал для них. Борься за просвещение и счастье балкарского народа, никогда не страдал ни от какой государственной казни, ни от какой государственной тюрьмы, ни от какой государственной ссылки, ни от какой государственной ссылки, ни от какой государственной ссылки.

Я всегда гордился и горжусь, что я усвоил его бессмертные идеи об истине и справедливости.

Я гордился и горжусь, что усвоил великую русскую культуру и сумел воспитать целую плеяду образованных людей из отсталых в культурном отношении народов. Я скажу, что одно чувство владеет моей душой – любовь к своему народу, желание видеть все народы на Земле счастливыми.

Надеемся, что вспомните обо мне, лишенном свободы на оставшуюся часть жизни, зашедшим в национализм, а интернационализм в жестоком время деятельности врага народа и партии Берия и его шакалы, ибо я знаю, кто борется за интереса народа, тот выступает на стороне народа, а не революционный демократ.

Стремился осветить путь, по которому можно будет привести балкарский народ к просвещению и счастью в общей семье народов СССР.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Адилгерий СОТТАЕВ. Якутская АССР, Верхонский район, д. Ири-Ит, п. Батагай, 1955 г.

Законлукъну бла тюзлюкню тохташдыргъан оноула

1956 жылда 25 февральда КПСС-ни XX съездини жабыкъ заседаниясында КПСС-ни Ара Комитетини биринчи секретары Н.С.Хрущёвну «Бир инсаннга табыныну эм аны хатасыны юсюнден» докладындан

...Урушу ол кезию артыкъда къыйын болганды, нек дегенде 1937-1941 жыллада жалган дау бла, ол санда Сталинин ишеклиги бла, аскерни кеп командирлери бла политроботниклери ёлтирелгендиле. Алай бла, бизни Ата журтубузга урушу ол кезиюнде тышкен уллу къоркъуулукъ къбюсюнде Сталинин партияга эм кыралга тап оную этмегени бла байламды.

Жолдаш! Бир белек башха шартлагъа да къарайыкъ, Совет Союз кеп миллетли кырал къаллай болурга кереклисини ашы юлгюсюне саналады. Кертиси бла да, бизни деменгили Туугъан журтубузда жашагъан халкъланы араларында уёубукъ кючлюк, ала бары да тенг эркинликке бла жалчылгандыла.

Совет кыралны миллет политикасыны баш ленини жорукларына уллу бузукълукъ этиую башламчысы Сталин кеси болганды.

Сёз сау халкъланы, ол санда коммунистлени, комсомолчуланы да, бир тюрко хаталары болмай турганлай, туугъан жерлеринден зор бла кёчюрелгенлери юсюнден барады. Халкъланы кёчюроюну уруш бла байламлыгы жокъ эди. Сёз ючюн, 1943 жылда, Улуу Ата журт урушу фронтларында Совет Союзну хорламлары ачыкъ кёрюнюп башлагъанларынды,

битеу къарачайлыны жашагъан жерлеринден къыстаргъа оную этилгенди эмда ол оную жашауда бардырылганды. Ол жыл, 1943 жылы декабрь айны ахырында, Къалмуь автоном республиканы битеу халкъына да алай кюн келгенди. 1944 жылда февральда битеу чеченликке ала ингушлуа кёчюрелгендиле, Чечен-Ингуш автоном республика уа кетерилгенди. 1944 жылда мартда Къабарты-Малкъар автоном республиканы территориясындан битеу малкъарлыла узакъ жерлеге кёчюрелгенди, республика кеси уа Къабарты автоном республикага тюлендирилгенди.

Украинлыны къодорлары да алай болурга боллукъ эди, алай ала бек кеп болгъанлары себелли кёчюрюр жер табилмаганды. Алай болмаса, ол аны да кёчюрлюк эди (залда кюлкю, адамланы кымылдулару).

Жаланда марксчы-ленини угъай да, тюз акылы болгъан жангыз бир адам да бошня сыйындыраллыкъ туюлюду алай ишни. Бир-бир адамланы неда къуоумланы властыа къажу ишлери ючюн жууаплыкъны сау халкъланы, коммунистлени, комсомолчуланы, тишируланы, сабийлени, къартланы боюнларына салып, аланы туугъан жерлеринден къыстаргъа, къыйылыкъ сынатырга, азап чекдириге кылай жарарыкъ эди.

Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню юсюнден СССР-ни Баш Советини Президиуму УКАЗЫ

Москва, Кремль 1957 жыл 9 январь

Малкъар халкъны миллет айнууун жалчтырча болумла кыуар мурат бла СССР-ни Баш Советини Президиуму **бегим этеди:**

1. Малкъар халкъны миллет автономиясын жангыдан кыуарууну баш магъаналы ишге санарга.

2. РСФСР-ни Баш Советини Президиуму Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню вопрося кыуаргъа кереклисин эсгертирге.

3. «Къабарты-Малкъар АССР-де жа-

3. СССР-ни Баш Советини Президиуму «Къабарты-Малкъар АССР-де жашагъан малкъарлыланы кёчюроюню юсюнден» Къабарты-Малкъар АССР-ни атына Къабарты АССР деп атаууну юсюнден» 1944 жылда 8-чи апрельде чыгарылгъан

Указы эмда «Малкъарлылага алгын жашагъан жерлерине кыайтырга эркинлик бермеую юсюнден» 1956 жылда 28-чи апрельде айтылгъан Указы 2-чи статьясы кючлерин тас этдиле.

СССР-ни Баш Советини Президиуму Председатели **К. ВОРОШИЛОВ.**
СССР-ни Баш Советини Президиуму секретары **А. ГОРКИН.**

Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню юсюнден СССР-ни Баш Советини Президиуму УКАЗЫ

Москва ш., Кремль 1957 жыл 9 январь

Малкъар халкъны миллет айнууна тийишли онгла кыуар мурат бла СССР-ни Баш Советини Президиуму **бегим этеди:**

1. Малкъар халкъны миллет автономиясын кыайтарыну этилмей жарамзлыкъ ишге санарга.

2. РСФСР-ни Баш Советини Президиуму Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню вопрося кыуаргъа кереклисин эсгертирге.

3. «Къабарты-Малкъар АССР-де жа-

шагъан малкъарлыланы кёчюроюню эм Къабарты-Малкъар АССР-ни Къабарты АССР-ге тюлендириуюню юсюнден» СССР-ни Баш Советини Президиуму 1944 жылда 8-чи апрельде чыгарылгъан Указы эм 1956 жылда 28-чи апрельде

чыкъгъан Указы 2-чи статьясыны малкъарлылага алгын жашагъан жерлерине кыайтырга эркинлик бермеую юсюнден айтылгъан кесеге кючлерин тас этдиле.

СССР-ни Баш Советини Президиуму Председатели **К. ВОРОШИЛОВ.**
СССР-ни Баш Советини Президиуму секретары **А. ГОРКИН.**

СССР-ни Баш Советини Президиуму малкъар, чечен, ингуш, къалмуь эмда къарачай халкъланы миллет автономияларын кыайтарыну юсюнден указларын къыбыл кёроюню юсюнден ЗАКОН

Москва ш., Кремль 1957 жыл 11 февраль

Совет Социалист Республикаланы Союзуну Баш Совети **бегим этеди:**

1-чи статья. СССР-ни Баш Советини Президиуму 1957 жылда 9 январьда чыгарылгъан бу указларын къабыл кёрюрге:

«Къабарты-АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню юсюнден»;

«Чечен-Ингуш АССР-ни РСФСР-ни къауумунда жангыдан тохташдырыуюню юсюнден»;

«Къалмуь автоном областны РСФСР-

ни къауумунда кыуарууну юсюнден» «Черкес автоном областны Къарачай-Черкес автоном областга тюлендириуюню юсюнден».

Анга кёре СССР-ни Конституциясыны тийишли статьясына тюзетиуле бла къышкъала кийирирге.

СССР-ни Баш Советини Президиуму Председатели **К. ВОРОШИЛОВ**
СССР-ни Баш Советини Президиуму секретары **А. ГОРКИН**

2-чи статья. СССР-ни Баш Советини Президиуму Душет эмда Казбек районланы жерлерин бир кесеклерин Грузия ССР-ден РСФСР-ни къауумуна къошууну юсюнден» 1957 жылда 9 январьда чыгарылгъан Указын къыбыл кёрюрге.

Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню юсюнден КъМАССР-ни Баш Советини ЗАКОНУ

1957 жыл 28 март

Нальчик ш.

РСФСР-ни Баш Советини «РСФСР-ни Конституциясыны (Баш Законуну) 13-чю, 14-чю эм 31-чи статьяларына тюленуие эм къошкъала кийириуюню юсюнден» 1957 жылда 15 мартда чыгарылгъан Законун тийишлиликке Къабарты-Малкъар АССР-ни Баш Советини Президиуму Председатели

ты-Малкъар Аетном Совет Социалист Республиканы Баш Совети **бегим этеди:**

Къабарты-Малкъар Аетном Совет Социалист Республиканы Къабарты-Малкъар Аетном Совет Социалист Республикага тюлендирдирге.

Къабарты-Малкъар АССР-ни Баш Советини Президиуму секретары

К. ТЛОСТАНОВ.

Къабарты-Малкъар АССР-ни Баш Советини Президиуму секретары

К. ГАЛАЧИЕВ.

Зор бла туугъан жерлеринден кёчюрюлген халкълага къажу репрессияланы законсузгъа эмда уллу аманыкъчылыкъга санаууну юсюнден Совет Социалист Республикаланы Союзуну Баш Советини

ДЕКЛАРАЦИЯСЫ

Москва, Кремль

1989 жыл 14 ноябрь

Бюгюнлюкде, совет обществону жангырыуу, демократизациялауу башланганда, кыуарлада алгын болгъан ишлени юслеринден кертти хар билдирге итинуюлукъ конеленди. Ол а келир заманда жангырчыла этмез ючюн керекди.

Эсибиз бизни сталинчи репрессияланы кезиюне кыайтаргъанлай турады. Законсузлукъ бла зорлукъ кеп республикалагъа бла халкълагъа къатылгандыла. Адамланы кеп санда тууу, лагерлерде азап чекдирюу, кёгюнлюкде тиширулуны, къартланы, сабийлени ачыкъ, жанлангачлыкъ сынагъанлары – алгын болгъан битеу ол затла бизни эсибизге кыайтанлай, жорегибизни сындыргъанлай турадыла. Аны унутуу амал жокъду.

Кичини дуния урушуну жылларында тауула, ингушлуланы, къалмуькъланы, къарачайлыланы, кырым татарлыланы, немислидени, месхитинли тюрколюени, чеченлидени туугъан

жерлеринден зор бла кёчюроу Сталинин заманында этилген койсюз ишледен биллери болгъандыла.

СССР-ни Баш Совети халкъланы саулай да зор бла сылтаусуз кёчюроюну халкъла аралы правону мурдорларына, социалист инетге чойре келген бек уллу аманыкъчылыкъныча терсейди.

Совет Социалист Республикаланы Союзуну Баш Совети мындан ары бизни кыуарлада адамны эркинликтерине бла огурулукууну ниедтерине бир заманда да бузукълукъ этилметине ишандырады.

СССР-ни Баш Совети репрессияланы сынаган совет халкъланы барысына да эркинликлерин толусунай кыайтарырга, аны тийишли законла бла бегитирге керекди деп, алай кыуарайды.

СССР-ни Халкъ депутатларыны съездини эмда СССР-ни Баш Советини ведомствалары. 1989. 223. ст. 449

РФ-ни Президентини Администрациясыны таматасы Сергей Филатов Б.Н.Ельцинини, малкъар халкъдан кечгинлик да тилеп, анга айтан сезюн окъугъан кезиуде Россей Федерацияны президентини малкъар халкъга

АЙТХАН СЁЗЮ

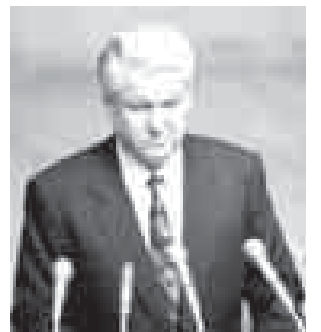
Багъалы ага журтлуларым!

Бу арт айлада, кеп халкъла туугъан жерлеринден зор бла къысталгъан ачыуу конюни аллында, эсибиз бизни сталинчи законсузлукъну эм зорлукъну бушуулу жылларына кыайтарды. Россейни халкълары бары да сынагандыла законсузлукъну, артыкълыкъны.

1944 жылда 8-чи мартда, малкъар халкъны жашлары Улуу Ата журт урушун фронтларында душман бла сермеше турган заманда, къартланы, тиширулуны эм сабийлени жокъ тащыучу вагонлагъа жыйып, Къазахстанны бла Къыргызстанны узакъ ёзенлерине этип кыуйгъандыла. Репрессиялагъа тышкен башха халкъла, малкъарлыла да учукул, ыспассылыкъ сынагандыла, алагъа жалгъан дау этилгенди, бир тюрко хаталары болмай турганлай, аланы къара чёпге салгандыла.

Малкъар халкъ ишени сыйген, сабыр акъыллы, огурулу халкъ болгъаны эрте заманладан бери да беллиди. Кёгюнлюкюне, зорлукъну ачыуу жылларында, айтып анылаталмазча къыйын болумлада малкъарлылага жан сакъларгъа ма ол ишанчулары болушандыла, аны бла билге уа, сёзсюз, тюзлюк тохташдырыларыно тую ийанчуулукълары. Жан сакъларына бла да къыймай, малкъарлыла алагъа кичини туугъан журт болгъан республикаланы халкъларындын намус-сый да табарча, алай жашагъандыла эм ишленгенди.

Бюгюн, малкъарлыла туугъан жерлеринден зор бла кёчюрюлгени 50 жыл болгъаныны бушууу конюнде, сюрюнде замансыз ёгпенлени эсгере, аланы алларында баш урама, ююрелерине эм жууукъларына, жарсунууну билдирип, кыайгы сёз береме. Россей Федерацияны Президентини болгъан къадарында этилген терслик ючюн бизден кечгинлик тилейме.

Кёгюнчюлюк бла байламлы малкъар халкъга ырыскы эм моральны жапы бла тышкен уллу заранын бир да болмагъандан ары бир кесегин кыайтарч мурат бла малкъар халкъны реабилитация этиуюню эм аны жашауну жангыргъа эм айнытырга кыуарладан болушукъ беруюню мадарларыны юсюнден Россей Федерацияны Президентини Указы чыкъганды. Россейде си сизни республикада да бола турган социальный, экономика эм культура тюренуле ауур жараланы сау этериктерине тую ийанам.

Сизни жеригизде мамырлыкъ эм ыраहतлыкъ къаты тохташманлай турсуна, малкъар халкъга насып, къолайлыкъ тилейме.

Б. ЕЛЬЦИН
1994 жыл 5 март.

Малкъар халкъны жангырыуюню конюн тохташдырыуюню юсюнден Къабарты-Малкъар Республикаланы Президентини

УКАЗЫ

Малкъар халкъны ырызлыгъын эмда республиканы жамуатыны малкъар халкъ туугъан жеринден зор бла кёчюрюлгени 50-жыллыгына аталган жыйылуууну онуюн тергеуге алып, **бегим этем:**

1. 28 мартны – «Къабарты АССР-ни Къабарты-Малкъар АССР-ге тюлендириуюню юсюнден» КъМАССР-ни 1957 жылда чыгарылгъан Закону къабыл этилген коню - Малкъар халкъны жангырыуюню конюне санарга.

2. 28-чи март Къабарты-Малкъар Республика жашагъан халкъланы барына да байрам (солу) коню деп, алай тохташдырырга.

3. Бу Указ басманланган конюнден башлап жашауда бардырылады.

Къабарты-Малкъар Республикаланы Президентини **В. КОКОВ.**
Нальчик шахар, 1994 жыл 25 март, №19

Сермешледе - жигитлик, урунууда - жигерлик

Байсолтанлы Алим.

Миллетибизни сайлама жашлары, кызлары кызуаудта, урунууда болсала да, кишиликери, жигерликтери, адамлыклары, адепликтери, тизгинликтери бла атарын айтдыргандыла, махтау келтиргендиле. Улуу Ата журт урунуу алып айтсак да, жашларыбыз батырлыкларын кыанлы сермешледе кытлап-кытлап кыргюзтендиле. Айтхылык лётчик Байсолтанлы Алим саулай Шимал Кавказда биринчи болуп алганды Совет Союзу Жигити деген аты. Умайыланы Мухажир да кесини ётпорлюк бла нёгерлерине юлго эди. Анга Совет Союзу Жигити деген ат ол ёлгенден сора аталганды.

Дагыда кёп таулу жашла фашистле бла сермешледе батырлыкларын, тылда иш кёлююклектери бла атарын ёлюмсуз этгендиле. Гытуулары Максим, Уяланы

Мазан,Бабаланы Магомед, Дауутланы Махти, Залиханланы Магомед, Зокаланы Кьонакбий, Куудайланы Шамсудин, Кючмезланы Абдулла, Насталаны Хажибекери, Османланы Дадаш, Черкесланы Сарбий, Элсюёрланы Кёккёз,Этезланы Зекерия эм кёп башхала Совет Союзу Жигити деген сыйлы атха кыргюзтолген таулуадыла.

Мамыр урунууда да бизни адамларыбыз жигерликтерин, чыдамлыкларын да кыргюзтендиле. Халкыбыз, кёчюнлюкюно азобун чеге, испассызыкы сыноган 1948 жылда окыуна Келеметланы Шогъайтыны ёшонюнде Алтын Жулдуз жылтыраганды.

Жангоразланы Ибрагим а Къазахстанда аты игилик бла айтылган «Ижевский» производство кооперативни правление кёп жылланы башчылык этгенди. Къа

зах ССР-ни президентини кенгешчиси, Нурсултан Назарбаев айрыла туруб а аны ышонгылы адамы эди. Къазахстан Республиканы Баш Советини депутатына айрылганды. «Сыйлыккыны Белгиси» орден бла эки кере, Октябрь Революцияны ордени, Урунууну Кызыл Байрагынын ордени эм дагыда кёп сыйлы сауыгала бла сауыаланганды.

Халкыбызны жигит,жигер жашлары, кызлары, белгилисича, дагыда аз тойюкюле. Аланы юслеринден толу хапар айтырга амалыбыз жокъду, алай атлары кычан да эсибиздеде, биз ала бла дайым да ёхтемленгенлей турлуккубз. Бююн биз, Малкърар халккыны кыралыгы кыайтарылганы 60 жыл толганын белгилей, Жигит деген атха тийишли болганланы суратларын басмалайбыз.

Умайыланы Мухажир.

Келеметланы Шохайып.

Аттоланы Салих.

Чыгырланы Шамкызы.

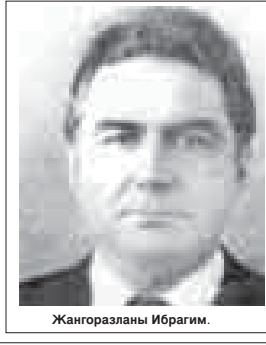
Моллаланы Шарифутдин.

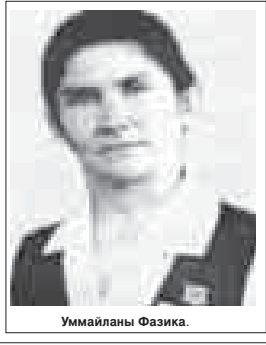
Ёзенланы Мариям.

Залиханланы Михаил.

Жангоразланы Ибрагим.

Умайыланы Фазика.

Улбашланы Зулейка.

Тетууланы Шамшудин.

Жашауну барышында малкърар халкы не кезюде, не ишде да кишилиги бла атын айтдыра келеди. Урунууда, илимуда, маданиятта, Ата журтну кыоруулауда, анга бет жарыккы кыулукъ эгизде атлары саулай кыаралга белгиле кылдюле. Ол жаны бла генералларыбызны энци белгилерге тийишлибиз. Аланы хар бирини жашау

Генералларыбыз

жетишимлерин колгоге келтирирге союме.

ДЕПУТЛАНЫ Сафарбинни жашы Хахим Улуу Ата журт урунда жигитлиги, кырууну Фахисуну ётпорлюкюно бла аскерчилен алга тауек элтенди, хорламлагъа жетишгенди. Танкчы аскерлени генерал-майору, дивизияны командирни, душманны ууата, хорламга жол ача, кыанлы сермешлеге кырымай киргенди. Урушдан сора жылда да Ата журтка бет жарыккы кыулукъ этгенди. Венгрияда кыыйын болунму ауур жоюю да аны боюнуну тошген эди. Орта Азияда аскер округну командующисини заместители болганды. Сынаулу батыр генерал бир заманда кюонден тёбен чылары болган офицерлерге ауазын кёпюроп сёлешмегенди, оюмсуз сёз айтып, кишини жюрегин кыыйнамаганды. Андан эди Депутоланы Хахим буюрук берер, солдатта, офицерде да жантан отха кирерге хазыр болганды, командирлери бла ёхтемленгеннери.

БЕПАЙЛАНЫ Уейрини жашы Суфийны жашау жолу, аскер кыулугу да мамыр заманда башлангандыла. Ол 20-чы ёнюорню 50-чи жылларында кыулукъ этгенди. Днепродзержинск областада Новомосковск шахарда самоходный артиллерия полк школда тасхачыга охуп бошайганлай, Киевде М.В. Фрунзе атлы Кызыл Байраклы танк училищеге киргенди. Андан сора Шимал-Кавказ аскер округда танк взвода, ротага командирлик этгенди.

Аллай аскер кыулукълада атын иги бла айтдырган таулу жашны Москвада Бронетанк аскерлени академиясында округга жибергендиле. Аны бошайганлай Суфийн Закарпатский аскер округда Бакуда, Гори шахарда танк батальонну командирни, Тбилисиде мотострелковый полкуну штабыны начальниги, Ленкоранда танк полкуну командирни, ызы бла мотострелковый дивизияны штабыны таматасы болганды.

Къыйда, кытлап кыулукъда болса да, кесини борчун бетжарыккы толтурган офицерни 1977 жылда СССР-ни Саууланган кючлерини Генеральный штабыны академиясында округга атландыргандыла. Аны бошайганлай, Венгрия Юг аскерлени управленисны, ызы бла Германияда совет аскерлени танк дивизиясны начальнигини биринчи орун

Депутоланы Хахим.

Бепайланы Суфий.

Бабаланы Солтан.

Зокаланы Валерий.

басары, андан сора кёп да турмай Забайкал аскер округда энци аскер корпусну командирни, Беларусь аскер округда танк аскерлени командующиси, Варшава Договорода бириккен Саууланган кючлени главкомандующисини энци келериси болганды. Арта уа дагыда Закар

казе аскер округну командующисини орунбасарына салынады, округну аскер советини члени, Тбилисиде гарнизонну начальниги эди. Ол генерал-лейтенант чын алганды.

БАБАЛАНЫ Къайтырзаны жашы Солтан ич ишлени органларында уруну

жолун Къазахстанда окына башлаганды. Тууган жерибизге кыайханда да, Ич ишлени министерствоосуна торло-торло кыулукълада ишленгенди. Кыабаргы-Малкърар Республиканы ич ишлерини министрине дери ёстанди. Генерал-майор республикада тынчлык, ырахатлык болурун улуу кыыйын салганды. Жигитлиги, ётпорлюкю, жууаллыккыны кыаты кезюю, низамы бла кыолунда кыулукъ ётпенеге юлго болганды.

ЗОКАЛАНЫ Кьонакбийини жашы Валерийни жашау, кёкде жулдуз учманлай, жарык жынып, терк ёчюлгени саулай халкыбызга улуу бушуу келтиргенди. Ол 1972 жылда СССР-ни МВД-сыны Орджоникидзеде (Владикавказ) С.М. Киров атлы аскер училищесин бошай, Волгоград областада взводну командирни болганды. Аны бир жылдан Пятигорск шахарда ротаны командирни этгенди. Андан да Астраханьга кёчюргенди.

Альмира кыулукъ этген спорчу жаш Москвада М.В. Фрунзе атлы аскер академияда окуяганды. Аны бошайганлай, Коми Республикага жибергенди, ол анда батальонну командирни болганды. Арада эки жыл озганлай, анга Североуренскде полкуну штабыны начальнигини кыулугун ышангандыла. Юч жылдан а Хита шахарга кёчюредиле. Анда ол полкуну командирни борчун толтурганды. Дагыда беш жылдан ич аскерлени Сыктывкар шахарда дивизиясына командирлик этгенди.

Бир жылдан Валерий Кьонакбийинеге генерал-майор чын берилгенди. 1994 жылда 30-чу июндан 1995 жылда 17-чи марта дери кезюде Россияни МВД-сыны ич аскерлерини Приволжск округда командующисини орунбасарыны, биринчи орунбасарыны кыулугун толтурганды.

КЪАРЧАЛАНЫ Жеварийны жашы Харун 1957 жылда тууганды. Россияни ФСБ-сыны академиясын бошайганды 2004 жылдан 2006 жылга дери ФСБ-ны Чюют автоном округда Управленисны башчылык этгенди. 2006 жылда уа РФ-ни Къаркыруулык федерал слугбасыны Оренбург областада Управленисныны начальнигине салынганды. Генерал-майор чын болды.

Газаланы Сауарбий.

Къулбайланы Руслан.

Арт жылгага дери Владикавказда РФ-ни МВД-сыны ич аскерлени биригуилерини командирни болуп турганды.

Торло-торло кыулукъларына кере, генерал чына алган махтауна адамларыбыз дагыда бардыла. **Аттоланы Борис, Сарбашланы Светлана, Къулбайланы Руслан, Бекилланы Азрет, Газаланы Даулеттерий** эм башхала бла миллетибиз ёхтемленеди.

жоллары, кыулукълары миллетибизни айныу жолуну кыспосодо, жантырууну шакътыды. Айткан сёзлерини туухулу болу ючюн, аланы аскерде, мамыр жашауда, право низамны сакълауу органлада

Уллу кыйын салгъанланы биз бюгюн намысларын керэбиз

Бузулган эллини, оюлган юйлене жангыдан ишлер ючюн уллу кыйын салырга тошгенди. Кыймысы, малкырдаланы жашуларын жангыдан кыуарга керек эди.

Тимбора Малбахов.

Асланби Ахохов.

Уйналаны Чомай.

Хутуиланы Ханафий.

Кыубайланы Мухажир.

Батчаланы Исмайыл.

Малкыр колхозланы жангыдан кыуарганын кыйынлыгын сазсуз, бизден эсе, кеслери ол иш бла кюрешгенле иги биле эдиле. Жарыуга, бюгон аладан хазна адам кыалмаганды. Огъары Малкырада Улбашланы Магомед, Кыашкатауда Ахшакъланы Эпюкоркъа, Кенделене Мусукаланы Шамса, Огъары Жемтауда Маммеланы Харун эм башхала элзринде колхозла кыуар ючюн, армай-талмай, кечелери-кюллери болмай кюрешгенди.

даражага жетишген эдиле. Кыйчу Атталаны Салих, инек сауучула Чигирланы Шамсыз, Уммайланы Фазик Социалист Урунуну Жигити деген ата тийишли болгандыла. Механизаторларыбыздан, малчыларыбыздан кепле орденле эм майдалла бла саузалангандыла, сыйла атлава тийишли болгандыла.

малкыр молклене айнууларына дайым кез-кыулак болганлай тургандыла. Малланы кыумалыкыларын игилендирунун, мирзеулук битимлене ахшы урукчуларын хайырларын уюлсауларына уллу эс бургандыла.

Министрлерин Советини председателини заместили болуп тургъан Хутуиланы Ханафий бу жаны бла кеп иш этгенди.

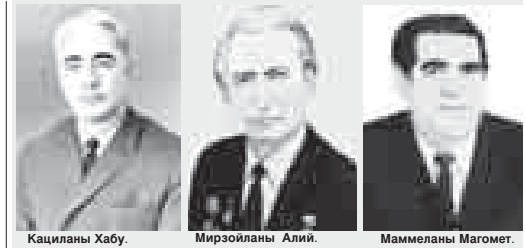
Терк эм Прохладна районлада таулу молклене мирзе эвдорюрге жерле бюнюнгендери колхозланы агъа кеслери салуду, эллини жашуларын игилендируле уллу магъананы тутханды. «Совет Малкыр», «Кызыл Малкыр», «Сукал-Суу» эм башха колхозланы механизаторлары будайны, арпаны, нархонку, чеплеуно ахшы тирликлерин бедюрлп тургандыла.

Битеу ол ишлерде, сазсуз, малкыр халкыны келечелерица, республикада уллу кыулакыла ишлеген адамларыбызны кыйынлары болганды. КПСС-ни Кыабарты-Малкыр обкомуну биринчи секретары Тимбора Малбахов, обкомун эл молкжаны бла секретары Кыубайланы Мухажир, КМАССР-ни Министрлерини Советини Председатели Асланби Ахохов

Жолла экономиканы айнтынуу бир белюмюдуле дегерге болукчуду. Кыубай ул ол жаньаны иги кыйырганды. Саз ючюн, Нальчикден Хасания юсю бла Кыашатауга баргъан жолу ишлетирге ахчаны СССР-ни Граждан оборонасыны министрствосуну юсю бла Мухажир маржарганды.

Биз айтханадан сора да, аланы мажаруулукчулары бла кеп залпа этилгенди, аланы барын санаалык туйойлоз. Алай Хутуй унун дагында бир огурлу ишин белгилеге тийишли кереме. Ез миллетибизден кадрла хазырлау магъанасын ол терен аныглаганды эм аны кыйгысыз этгенди.

Москваны эм кыуаралыбызны башха уллу шахарларны вузларында окуруга кеплене жибергенди. Броньла мажарып, жашланы бла кызыланы окуруга салып турганды.

Кациланы Хабу.

Мирзойланы Алий.

Маммеланы Магомед.

«Коммунизмге жолдан» «Заманнга» дери

Басма сэвню магъанасы не заманда да уллу болганды. Ма аны ючюн болуп, халкыбыз 1957 жылда ата журтуна кыйтхандан сора миллет тилде газет чыгарууну кыйгысы олсагат этилип башланганды.

Ол тэлюно ызындан келгенле, аладан юйрене, ишлерине бютюн сакъ болгандыла. Газетни даражасын бютюнда бийикге кетюргенди. Аланы араларында Кыубайланы Алийни, Герьюкъланы Исмайылны, Отарланы Исмайылны, Батчаланы Думасары бла Шахидатны, Тейпеланы Алимни, Биттирланы Хамитни, Текуланы Жамалны бла Хауаны, Гуртуланы Салихни, Жауникаланы Мажитни, Хопаланы Марзийтны, Шауаланы Хасаны, Махийланы Аминни, Бэзювланы Фатиматны, Ююпланы Омарны, Алийланы Кулпаны, Аппайланы Музафарны, Токуланы Хусейни, Кыайгырмаланы Борисни, Токчуланы Борисни эм башчаланы атларын энчи белгилерчады.

Сэвсуз, биз Орта Азиядан бла Кыазакстандан ата-бабаларыбызны жерлерине кыйтхан таулуланы жангы жашуларыны мурдоруну жалаанда кыулакчуларыбыз салгъандыла деген акылдан узакъбыз. Кесигиз билгендикден, башчыла этген онулану жашауда бардыргъанла, аланы толтургъанла башхала болгандыла: сабанчыла, малчыла, механизаторла, кырулуучула эм д.а.к. РСФСР-ни сыйлы кырулуучусу Локилланы Хаматгерини, Кыабарты-Малкыраны сыйлы механизатору Фендианы Ахийтаны (Кыашатау), Отарланы Шейбаны, Атымыраланы Аминни, Балыналаны Баширини (Кенделен), Занкишланы Мухажирни, Кыурамланы Унхуну (Огъары Жемтала) эм кеп башчаланы атлары халкыбызга белгиледи.

Бусугатда редакцияда тамата тэлю бла бирге иги кесек жаш адам иштейди. Баш редактор Атталаны Жамалны башчылыгында газетибиз заманнга керэ жашауда кесине тийишли жер табарына уллу кыйын салдыла. Анданды «Заман» хар заманда да газет окуучуларыны юйрениле сыйлы кыонак болуп киргени, улуну, гичтени да белгерне жол тапканы.

Бек алгъа газетини ишин кыйматлы этген, журналистерин иши келендириген, алгъа юлю болганлай тургъан баш редакторладыла десек - жангымакъ, Кациланы Хабудан башлап бусугатда баш редактор Атталаны Жамалга дери - барсын да билмиле, адежи, иш кепло адамла эдиле, Черкесланы Сарыбий, Бэзювланы Ахмат, Гузепланы Исхакъ адамлыклары, билимликтери бла да уллу намыска

Аны алайлыгына уа окуучуладан келген писъмола шагадталыла. Ала сау болугуз ахшы адамларыбызны юсеринде биллей иги сэвзе жазылыгы республикада кыуарганы жашуларында болга турган тюрленуени, жангылыкъланы билдиргенлей турганыгыз ючюн деидиле.

ТЕММОЛПАНЫ Мухадим.

Къараучула бла эртдеден кюсеген тюбешу

Ата журтха кыйтхан биринчи айлада таулула юй болумларын заман излегеница жалчытууга артык эс бурсапа да, халкыны сезимни, ёхтемлинги кёпюрөн миллет театрыбызны жангыдан ачылырын сакълагандыла. Сахна искусствозуагы биринчи эс буруп, аны кыйгысыз кёргенле Фрунзе шахарда опера театрын администратору болуп тургъан жазыучу, драматург Боташланы Исса бла режиссёр, Кыргызстанда Ысык-Көл область драмтеатрыны директору

болуп ишлеген артист Атайланы Магомед эдиле. Алай эсли адамларыбыз, таулу интеллигенция театр искусствозуну, саулдай да культурабызны жангыдан аягы юсюне салынуу баш борчларына санагандыла. Кёпюнчюлюкден кыйтхан артистле, бирге жыйылып, малкыр сахнабызны жангыдан жарытхандыла, миллет труппабызны ишин кыйтып кыуаргандыла. Ата журтубизга кыйтхан жылны ноябрь айындан театр ишлеп башлаганды.

1957 жылда октябрьде КМАССР-ни Культур министрствосунда бардырылган кенешге шахарда болгъан артистле - Ахкебекъланы Фатимат, Биттирланы Абида, Гелланы Налбийе, Залихналаны Тамара, Кючмезланы Бахсанучъ, Кючмезланы Шарифа, Кючюкланы Магомед, Махийланы Зоя, Уналаны Бабулк да чакырылгандыла. Малкыр труппага кыабарты эм орус труппала ишлеген мекамда жер белгенди. Юч театрда да кийим, реквизит энчилик болмаганды. Боташланы Иссаны махкемени директору Тубаев Магометни экинчиине тийишли кёргенди. Алай бла 1 ноябрьде Малкыр театр ишлеп башлаганды.

Тайлау революционерини керти атауры, тукум атлары сагъындыдыла. Аланы таныгъаны да кеп. Аны себепи аланы сыфатларын тынгылы, айлысы кыуаргак керек эди. Репетицила уа 7 январьдан башландыла.

Атайланы Магомед, Жабелланы Мусосун - Кючмезланы Бахсанучъ, Эскендерланы Ибрагимни - Жантууланы Исса, комиссар Смирновну - Маммеланы Ибрагим, Таумырзаны Рахайланы Таубий ойнагъандыла. Ала, спектакльни терихер хазырлап, 23 февральга тамам этерге ашыксалса да, ала сунганча болмагъан ады - малкыр артистлени биринчи оюнары экинчи жыл 9 апрельде болду.

Башлагъанлай, черкес, орус тенгиле да тэгергебийге айланп, болушуп, кеп эдирип турдула. Бир кесекден артист А. Ярлов, тышындан келип: «Тарк болугуз, малкырлыла театры юйюн оядыла. Залгъа сыйымнай башлагъандыла», деди, кыуанчы уундурла... «деп жазды. «Жабуы ачылгъанлай, залда адамла бирден ёрге кыбууп, кепге дерк кыар уруп, алгъыш сэвзе айтып, артистлени абызгарыанларын кетерип, кеп эдирдиле...»

Биринчи спектакльни Боташланы Иссаны «Таулада танг жарыйды» деген пьесаны керэ режиссёр Евгений Ивановски Складор салганды. Ол малкыр труппага баш режиссёр болуп келген эди. Ол орус тилге кёчюрюлген текст бла кюрешип башлагъанды. Иш кыюстала эди. Пьесада бир

Маммеланы Ибрагим эсгерилеринде: «Ол иргиде уллу байрам эди театрда. Артистле кийинген жерлерине киргенде, юл топке кюйюле жайылып, столланы юслеринде да - конфетле, сыра шекарла. Аланы барын да кыабартылы коллегалары кеслери этгенди. Малкыр артистле кийинип, грим этип

Болсада башында сагъынганналадан баш ролыла да ойнагъанналадан сора да, спектакльде алгъа берилген сыфатланы фахмулу кыуаргъанла аз туйол эдиле. Аланы санында Биттирланы Абида - соккур тиштери, Залихналаны Тамара - Фаризат, Рахайланы Таубий - Таумырза, Кючмезланы Шарифа - къарт Кыабак, Кючюкланы Магомед - Хажос, Маммеланы Ибрагим - къарт Дауат, Уналаны Бабулк - зурум, Ахкебекъланы Фатимат - Даша, Махийланы Зоя - Соня, Ботталаны Мажит - Салим.

Алай бла, Малкыр театр бер керекизине юрешмегенибизни кёрдум. Таулула да театрларын сюйгенлерине, кыуарчулук сезимлерин тас этмегерлерине инандым», - деп кыуанган эди.

аюу аз туйол эдиле. Аланы санында Биттирланы Абида - соккур тиштери, Залихналаны Тамара - Фаризат, Рахайланы Таубий - Таумырза, Кючмезланы Шарифа - къарт Кыабак, Кючюкланы Магомед - Хажос, Маммеланы Ибрагим - къарт Дауат, Уналаны Бабулк - зурум, Ахкебекъланы Фатимат - Даша, Махийланы Зоя - Соня, Ботталаны Мажит - Салим.

адетлерибиз, тэрелерибиз, жырларыбыз, жомакларыбыз болганларын, биз ниет адамлык даражабызны бийикде тутхалай кыйтханбызны шагъатлыгы эди ол кюн баргъан, эсе кыалган «Таулада танг жарыйды» деген оюн. Сахнадан кезлерин аламай кыуаргъан таулулары жюректери жарык эди.

Ол кыйынлыкълардан, учузулукдан кыулулуп, Москвада билри алырга онг тапханлары кыуанчы эди алгъа, сау миллетибизге да. Ала жангыдан жаратыла тургъан миллет культураны, искусствонун ёзгеги, чигинжис болугра керек эдиле.

Ма алай бла малкыр театр, кёпюнчюлюкден кыйтып, жангыдан кыуарып, халкыны ёз жашууну юсюнден айтып башлагъан эди. Ол дегенибиз - сюрюктан олтырсыз сыйсызга чыгарып, сындырып, жокъ этерге иреттенде, бизни ёхтемленер адамларыбыз, кесибизин эртегиле тарыхыбыз, миллет культурабыз, ару

Малкыр театр жангыдан жаратылганда, ары жаш адамла - Ахматланы Зейтун, Байчекюкланы Абида, Кыубайланы Элизат, Токумаланы Раиса, Шахмырзаланы Алексей да келген эдиле. Андан ары малкыр труппа К. Хетагуровну поэмасына керэ «Фатима» (режиссёр Е. И. Складор), К.Тольстони «Кыонакъ юйю билчеси» (режиссёр С.А. Теуваж) деген спектакльлерин салырга кеп алгъан эди.

Алай бла, окууга Кыулийланы Борис, Ахматланы Зейтун, Байчекюкланы Абида, Барабайланы Исмайыл, Будаиланы Ольга, Зумакчуланы Владимир, Кыубайланы Элизат, Мамсурланы Зоя, Мокъланы Алексей, Отарланы Лейла, Созаиланы Нина, Шауаланы Тахир, Зейналаны Жамал, Зейналаны Раг, Ююпланы Хамит кетгенди.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Академиклерибиз

Торлюо-торлюо илму-ланы академияларын академиклерини санна-да бизни жерлеше-рибиз кепдөле. Алай Россияны илмула ака-демиклери уа респу-бликада угъай, Шимал

Кавказда окуна, баям, экуелендиле: **Знейланы Тимур** бла **Залиханланы Михаил**.

Жалгъан спутник кё-ге учурулганда, Тимур Магомедович айткы-лык С.П.Королёвну жа-нында сюелгенни биз

билирге керекбиз. Отуз юч жылдан анга илму-да жетишмелери ючюн Ленинни саугъа берил-генди.

Залиханланы Михаил а Социалист Урунуу Жигитиди, айткы-лы алимди, политикди, кел бийик окуу юйлени сылы профессоруду. Кырларыбызны бек уллу саугаларына тийиш-ли болганды. Куду-ретни коруудула жаны бла ахшы специалисти ООН-ну Баш консулт-тан советни членине сайланганды, Россей Федерацияны Кырал Думасыны депутатына эки эре айрылганды.

Алгарыкыда уа Мо-сквадан кыуанчлы ха-пар келген эди. Кыра-лыбызны кочкеуге уллу кыйын салган **Бекки-ланы Юсюнню жашы Азрет** Россейни илмула

Знейланы Тимур бла Залиханланы Михаил.

академиксыны член-корреспондентине алынганды.

Ол МГУ-ну бошагъан-ды, «Росвооружение-КБ» акционер обще-ствогъа, Россей Феде-рацияны Промышлен-ность эмда энергетика министрствосуну деп-артаментине, «Ро-стехнологии» кырал-корпорацияны депар-таментине башчылык

этгенди, Кырал Ду-маны Промышленность, кырууш эмда илму технологияла жаны бла комитетини пред-седатели болганды. Бююнюкде промы-шленностьну бек уллу предприятияларындан бирини – «Созвездие» концерни генераль-ный директору, генерал-лейтенант деген чыны да жоротоди.

«Алмуни сыйлы борчу - миллетине кыуулануу, аны энчилигин сакълау»

Бу конюлде халкыбыз уллу байрамни белгиледи. Жаланда бусагъатда угъай, кычан да биз да миллетбиз деп айтдырар, бирсилеге тең болганымыз бла чекленей, ал сепирда тукел борлогъан жолларыбыз бла кыуулануу а кыуанчыбызны бютюн жарыкъ этедиле.

Алайларыбыз а илмуу кыайы блёмонюкде да бол-ганылары тамблагы конюнобюз ышанмакчылыкны кючлейди. Аны юсюнден а биз РАН-ны **Кызарты-Мал-кярди Илму** арасыны директору илму иш жаны бла **орунбасары, филогия илмулары доктору профессор Улакъланы Махитге тубей, аны бла ушакъ этгенбиз.**

- **Махит Зейтунвич, мал-кяр халкъ туугъан жерине кыайталы 60 жылны ичинде тауулануу илмугъа кышум-чукларынын айтхан заманда, сиз нени белгилерик эдигиз?**

- Хар заманда таматала жаш тёлөгю осуат халда насыйкат этгендиде. Бизниче адам саны аз болган миллеттени бир-силе бла тең даражада тутарыкъ окууду, билимди, дегендиде. Алайладыла халкыны жакъ-чылары да.

- Билесиз, эки академикбиз, жозден аслам докторубуз, тёрт жозден арыкъ да кандидатты-быз барды. Дунияны башын-да илмула кыаллай бёлюмле тубей эселе да, алмилерибиз аланы барысында да кюреше-диде.

- Ала хар бири да не жетишим этселе да, кеслерини ишле-ген, жашагъан жерлеринде, бек алдыра халкыбызны атын айтдырадыла. Алгарыкда **Беккиланы Азрет** РАН-ны член-корреспондент болганына бизни кесибизден бек ким кыууланганды? Кыюншулары-бызны барысын да алып кызъ-расакъ, тенгшесирек, алай даражага жетгенлибизни барлыгъы не жаны бла да магъаналды.

- Байрамны алынды ушакъ этгенбиз себелли аны бла байлымы тархчыларыбыз-ны кыйынлары белгилеге тийишледи. Зумахкъланы Борисни кыаллай китапла бас-малагъаны билесиз. Сабан-чыланы Хажы-Муратны доктор диссертациясы кёчгюнчюлюк-ке жораланганды. Акылыны Светлана, Тетууланы Алим, трампланы Азиза, Мухаммадияны кызы - экономика илмулары доктору, УЛАКЪЛАНЫ Махит, Зейтуну жашы - филогия илмулары доктору; ЭЗЕНЛАНЫ Юсюп, Бахатны жашы - экономика илмулары доктору; ЭЗЕНЛАНЫ Зуухра, Хаджи-Муратны кызы - медицина илмулары доктору; УРНАЛАНЫ Борис, Бизаркыны жашы - экономика илмулары доктору; ХАСАУЛАНЫ Фатимат, Маширни кызы - биология илмулары доктору; ХУТУЙЛАНЫ Ханадия, Исхакъны жашы - тарх илмулары доктору; ХУТУЙЛАНЫ Светлана, Ханадияны кызы - медицина илмулары доктору; ХУЧИЛАНЫ Бузжит, Мусаны жашы - физика-математика илмулары доктору; ЦИЙКАЛАНЫ Магомет, Мухадини жашы - экономика илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Алия, Ахматны жашы - филогия илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Ануар, Ахматны жашы - экономика илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Хусей, Жабрайылны жашы - техника илмулары доктору; ЧУБАКЪЛАНЫ Илия, Рамазанны жашы - медицина илмулары доктору; ЭЛЬБАЙЛАНЫ Артур, Жагафарны жашы - медицина илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Тимур, Магометни жашы - физика-математика илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Салих, Хамитни жашы - эл мюк илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Лидия, Адыханни кызы - педагогика илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Салих, Ибрагимни жашы - философия илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Фуад, Салихни жашы - философия илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Тамара, Емельяны кызы - филогия илмулары доктору.

Бу тизме басмагъа хазырлана турган конюлде илму даражагъа тийишли бол-гъанларыбыз чыккъан эселе, атыбыз сагъынылмай кыалгъанды деп, жанлары аурумизин тилейбиз.

Улакъланы Махитге тубей, аны бла ушакъ этгенбиз.

тиллерин сакълау эм айнатуу политиканы илгендирриге, аны кыурануу жорукъларын илму жаны бла тинтирге, ыз-ларга керекди.

Арт кезиуде кыарчай-мал-кяр тил бёлюмдиге алмиле-рибиз уллу иш бардырадыла. Былайда филогия илмулары доктору Чеченланы Алияге ырызлыгъымы билдирге сюе. Аны спонсорлык этюууу бла бу конюлде «Кыарчай-малкяр тилини синимилерини сёзлогюно» биринчи сигналь-ный экзюмпллары чыккъанды. Ол аны бюгонню байрамы-бызга атап басмаларыбызны да тилген эди.

Мындан алды уа «Современ-ный карачаев-балкарский языкъ» орус тилде грамматика-ны чыгарыргъа ахчаны да ол бергенди. Аны экинчи кесети да басмадыды. Алай китапла жыл сайын зарфха уруулуп кыалмагъанлары а билесиз. Орфозияланд (тоз сёшеу) сёзлогюк да ырыскы белгенди. Аны болушулуу дагында аслам китап кыюлуу болгъанды. Антонимилени сёзлогюк да хазырлана турды, жылны ахырына басмаларын деген умтадыбы.

- **Алмилерибиз бюгонюкде неге с бурсала тюз болур эди, дейсиз?**

- Билесиз, шёндю илмуу кючю бла кёп зат этилгенди. Юлгоге аламыч, долайланы окуна алайыкъ. Болсада хар заманда да адамла мындан ары жою жылны ичинде кыал-лай жашуу болулуу, баш ке-чидирича кыаллай амалла, мадарла этилгендиде деген сагъышыла бла жашадыла. Алмиле да аны себелли жаму-атны проблемаларын тинтирге, тилин, кыулануу, адет-тёре-лини сакълауу эсэ бурегъа тийишилди.

Бизде география тинтиулени арасында тау элдеге ыркх кел-генни, кыар жозюлюню, жер кёчюню тинтен программаны хазырлай турадыла. Аны кы-

рал кыабил кёрсе, кыйматы болмагъанча улдуу. Нек дегенде анда жамуатыны жашуу-ун илгендирю, халкыны ай-ныуууу жоллары илендиде.

Бизни бешик жырларыбыз-да алай айтылады: «Бёллу, бёллу, бёллейим, халкынга жарап керейим.» Мында кыал-лай терен магъана барды. Алим адамгъа да халкына кыулангандан, миллетини энчилигин сакълагъандан уллу насыйп, жетишим да жокъду.

Отгарды сагъынгандыбы-ча, ма бюгонню байрамда да барды алмилени кыйынлары. Ол энди бизни жашуубузгъа ахшы тере болуп синтгенди. Аны кесини да жаш тёлөгю юйретуде кыйматын билдиде. Ала тарыхларын билдиде, аны юсюу бла миллетни сакъ-лагъанлагъа хурмет бере, жер юсюнде жашуу этгенни тын болмагъанын анылай, бю-гонню конюу болуп синтгенди.

Озгъан жыл Москвада уллу конференция озгъан эди мал-кярпыланы бла кыарчайлы-ланы тиллерини, тарыхларыны юсюнден. Андан бери гуманитар илму бла кюрешгенде бириги ишленюу жолун илгендиде.

- Байрамны алынды бар-дырабыз сизни бла ушакъ-бызын. Халкыбызга айтыр сёзюгюк да болур.

- Билемсиз, кыайсы сфера-ны да баш борчу жаш адамла-ны, жаңгы кадрланы юйретуде-дю да, насыйкъ, жашларыбыз-да, кыуулануу-бызга да илму-гъа талпынганды аспамдыла. Ала бюгоннюк белгилерибизни да озуп, миллетибиз атын айтдыргъа болсунла.

Алмилени борчу, белгиле-нибизча, жаланда илму ише басмалауда туюлду. Ала халкыны жарыуларына керек кыралпылы кочлей бирге керекдиле. Ол заманда уа бирсиле бизден юлго алауу-чу да болулуу-бу.

Кызим хажи эрте айткыны кырууда кыралгъа гурушакъ-лыкъ бла жашаргъа керек тюр-кюлд деп. Адамны жоректе жа-ланда ол сезимге берилсе, ол кеси да кыналады, халкыгъа да хайыр бералмайды. Жаш тёлөгюно ары адетлеге, төреlege юйретирге керекбиз. Кертиди, экича жашап турур-гъа болмайды, ала да тюрк-недиле, жаңгырадыла. Алай а ол затпада да биз талпыкны илзегре борчулбуз.

Тюенесин унутхан кесини халкылыгын, миллетлигин да тас этеди. Бизге аны унутур-гъа жарамайды. Алай а алгъа да бютюн тукел кыарыгъа керекбиз. Бирсиледен кем болмай, хар сферада да бет жарыкты урунгалларыбыз бардыла. Биз ол затларыбыз андан ары айната, тилибизни, кыуланууларыбыз сакълай, ахшы башшамчылыкъларыбыз жаш тёлөгю осуат этерге тийишбиз.

Таматаланы, кёчгюнчюлюкде туугъанлары, аланы ызларын анда айнагъан тёлөпони бары-сын да жарыкъ байрамыбыз бла алгъашшайма.

Ушакъны **МОКЪЛАНЫ Зуухра** бардырганды.

Беккиланы Юсюнню жашы Азрет.

Илмулары докторлары

АБШАЛАНЫ Магомет, Тахирни жашы – физика-математика илмулары доктору; АКЪЫЛАНЫ Светлана, Исмайлыны кызы – тарх илмулары доктору; АЛИКАПАНЫ Рашид, Солтанни жашы – филогия илмулары доктору; АНАПАНЫ Эндар, Хусейни жашы – медицина илмулары доктору; АНАХАЛАНЫ Кошкибай, Назирни жашы – техника илмулары доктору; АПАЙЛАНЫ АСКЕР, Макарыни жашы – филогия илмулары доктору; АТАБИЙЛАНЫ Аслан, Хакимни жашы – экономика илмулары доктору; АТМЫРЗАЛАНЫ Махит, Мажитни жашы – медицина илмулары доктору; АТМЫРЗАЛАНЫ Фатима, Исхакъны кызы – философия илмулары доктору; АХКЪЕБЕКЛАНЫ Анатолий, Амишин жашы – физика-математика илмулары доктору; АХКЪЕБЕКЛАНЫ Нелли, Кыайтымырзаны кызы – медицина илмулары доктору; АХМАТЛАНЫ Ибрагим, Хашимни жашы – филогия илмулары доктору; АХМАТЛАНЫ Мусса, Ахматны жашы – техника илмулары доктору; БАЙЧЕККУЛАНЫ Нина, Харуну кызы – педагогика илмулары доктору; БАКУЛАНЫ Жамал, Хажы-Османны жашы – эл мюк илмулары доктору; БАШИЙЛАНЫ Светлана, Кыонакъбийни кызы – филогия илмулары доктору; Беккиланы Азрет, Юсюнню жашы – техника илмулары доктору; БЕККИЛАНЫ Мухтар, Юсюнню жашы – техника илмулары доктору; БИТТИРЛАНЫ Анатолий, Мурашны жашы – ветеринар илмулары доктору; БИТТИРЛАНЫ Тамара, Шамсудинни кызы – филогия илмулары доктору; БЕЮЗАЛАНЫ Руслан, Сагъытны жашы – педагогика илмулары доктору; БОТАШЛАНЫ Хасан, Ибрагимни жашы – физика-математика илмулары доктору; ГАЗАЛАНЫ Мухтар, Алияны жашы – химия илмулары доктору; ГЕЛЯЛАНЫ Ариука, Ибрагимни кызы – филогия илмулары доктору; ГЕМУЛАНЫ Исмайл, Нухун жашы – тарх илмулары доктору; ГЕРГЪОКЪЛАНЫ Жамал, Абушуну жашы – эл мюк илмулары доктору; ГУЗЕЛАНЫ Махит, Магометни жашы – филогия илмулары доктору; ГУРУЛАНЫ Тамара, Бертни кызы – филогия илмулары доктору; ДОДУЛАНЫ Аминат, Татубийни кызы – филогия илмулары доктору; ДОУЛАНЫ Ектерина, Ахматны кызы – филогия илмулары доктору; ЖЕБОЛАНЫ Амина, Сергону кызы – техника илмулары доктору; ЖАНГОРЗАЛАНЫ Жансурат, Солтанни кызы – экономика илмулары доктору; ЖЕТИШЛАНЫ Рашид, Абдулну жашы – медицина илмулары доктору; ЗАЛИХАНЛАНЫ Михаил, Чокканы жашы – география илмулары доктору;

ЗУМАКЪЛАНЫ Борис, Мустафаны жашы – тарх илмулары доктору; КЪАЛАБЕКЛАНЫ Муталип, Ибрагимни жашы – ветеринар илмулары доктору; КЕРИМЛАНЫ Фатима, Абдуллахны кызы – экономика илмулары доктору; КЕТЕНЧИЛАНЫ Мусса, Бахуаддинни жашы – филогия илмулары доктору; КЕТЕНЧИЛАНЫ Хасан, Алияны жашы – биология илмулары доктору; КЪОЧХАРЛАНЫ Жамал, Ахматны жашы – химия илмулары доктору; КЪУДАЙЛАНЫ Руслан, Хаджи-Муссаны жашы – эл мюк илмулары доктору; КУРДАНЛАНЫ Хусей, Абуканы жашы – медицина илмулары доктору; КЫРУУЛАНЫ Фатимат, Мухтарны кызы – экономика илмулары доктору; КУЧУКЛАНЫ Магомет, Муссаны жашы – философия илмулары доктору; КУЧУКЛАНЫ Руслан, Абсаланны жашы – экономика илмулары доктору; КУЧУКЛАНЫ Зуухра, Ахметни кызы – филогия илмулары доктору; МАЛКЪОНДУЛАНЫ Азрет, Магометни жашы – философия илмулары доктору; МАЛКЪОНДУЛАНЫ Юсюп, Ахматны жашы – химия илмулары доктору; МАЛКЪОНДУЛАНЫ Хамит, Хашимни жашы – филогия илмулары доктору; МАЛКЪОНДУЛАНЫ Хамит, Алияны жашы – эл мюк илмулары доктору; МАМАЙЛАНЫ ХУСЕИНИ, Абдул-Керимни жашы – медицина илмулары доктору; МЫЗЫЛАНЫ ИРИНА, Исмайлыны кызы – тарх илмулары доктору; МЫЗЫЛАНЫ АХМАТ, Магометни жашы – филогия илмулары доктору; МЫЗЫЛАНЫ ИСМАЙЫЛ, Алимни жашы – медицина илмулары доктору; МЫРЗАЛАНЫ Тахир, Ханадияны жашы – медицина илмулары доктору; МОТТАЙЛАНЫ Анджелла, Бахуну кызы – экономика илмулары доктору; МУСТАФАЛАНЫ Зейфир, Амайны кызы – экономика илмулары доктору; МУСТАФАЛАНЫ Магомет, Шабазны жашы – медицина илмулары доктору; МУСУКАЛАНЫ Александр, Ибрагимни жашы – тарх илмулары доктору; МУСУКАЛАНЫ Борис, Хамитни жашы – филогия илмулары доктору; МУСУКАЛАНЫ Борис, Абдулкеримни жашы – филогия илмулары доктору; ОСМАНЛАНЫ Мадина, Суфияны кызы – медицина илмулары доктору; ОТАРЛАНЫ Исмайл, Магометни жашы – филогия илмулары доктору; РАХАЙЛАНЫ Хадис, Магометни жашы – экономика илмулары доктору; САБАНЧИЛАНЫ Хажы-Мурат, Алексеини жашы – тарх илмулары доктору; САРЫСАЛАНЫ Алёна, Мустафаны кызы – филогия илмулары доктору; СОЛТАНЛАНЫ Энвер, Шарафутдинни жашы – медицина илмулары доктору; ТАМАЛАНЫ Исмайл, Шакъманни жашы – эл мюк илмулары доктору; ТАУКЕНЛАНЫ Магомет, Тамуну жашы

– медицина илмулары доктору; ТЕБЕДИРЛАНЫ Далгат, Малчини жашы – эл мюк илмулары доктору; ТЕКУЛАНЫ Мусса, Масхуну жашы – филогия илмулары доктору; ТЕММОЛАНЫ Далгат, Чуколаны жашы – медицина илмулары доктору; ТЕММОЛАНЫ Лейла, Азретни кызы – медицина илмулары доктору; ТЕМУКУЛАНЫ Ибрагим, Мухайны жашы – физика-математика илмулары доктору; ТЕТУУЛАНЫ Алим, Инзэрели жашы – тарх илмулары доктору; ТЕТУУЛАНЫ Борис, Инзэрели жашы – филогия илмулары доктору; ТОГЪУЗАЛАНЫ Тахир, Хаятны жашы – экономика илмулары доктору; ТОЛГУУЛАНЫ Зейтун, Хамитни жашы – филогия илмулары доктору; ТОЛГУУЛАНЫ Тахир, Зейтуну жашы – филогия илмулары доктору; ТРАМЛАНЫ Азиза, Мухаммадияны кызы – экономика илмулары доктору; УЛАКЪЛАНЫ Махит, Зейтуну жашы – филогия илмулары доктору; ЭЗЕНЛАНЫ Юсюп, Бахатны жашы – экономика илмулары доктору; ЭЗЕНЛАНЫ Зуухра, Хаджи-Муратны кызы – медицина илмулары доктору; УРНАЛАНЫ Борис, Бизаркыны жашы – экономика илмулары доктору; ХАСАУЛАНЫ Фатимат, Маширни кызы – биология илмулары доктору; ХУТУЙЛАНЫ Ханадия, Исхакъны жашы – тарх илмулары доктору; ХУТУЙЛАНЫ Светлана, Ханадияны кызы – медицина илмулары доктору; ХУЧИЛАНЫ Бузжит, Мусаны жашы – физика-математика илмулары доктору; ЦИЙКАЛАНЫ Магомет, Мухадини жашы – экономика илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Алия, Ахматны жашы – филогия илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Ануар, Ахматны жашы – экономика илмулары доктору; ЧЕЧЕНЛАНЫ Хусей, Жабрайылны жашы – техника илмулары доктору; ЧУБАКЪЛАНЫ Илия, Рамазанны жашы – медицина илмулары доктору; ЭЛЬБАЙЛАНЫ Артур, Жагафарны жашы – медицина илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Тимур, Магометни жашы – физика-математика илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Салих, Хамитни жашы – эл мюк илмулары доктору; ЭНЕЙЛАНЫ Лидия, Адыханни кызы – педагогика илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Салих, Ибрагимни жашы – философия илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Фуад, Салихни жашы – философия илмулары доктору; ЭФЕНДИЛАНЫ Тамара, Емельяны кызы – филогия илмулары доктору.

Бу тизме басмагъа хазырлана турган конюлде илму даражагъа тийишли бол-гъанларыбыз чыккъан эселе, атыбыз сагъынылмай кыалгъанды деп, жанлары аурумизин тилейбиз.

Ол алты патентни авторуду

Созайланы Расулну кызы Джамилла.

Созайланы Расулну кызы Джамилла тамблагы конюге кыайгыр-гъан жаш алимди. Ол алты патентни авторуду. Аладан төртюсю саусуз-лагъа деп чыгарылгъан суула бла байламлыдыла.

Джамилланы кепдөле жетишимле-ри. Ол илму конкурсагъа эртенден бери кыташыды. Москва, Орёл, Санкт-Петербург, Владикавказ ша-харлада бардырылгъанлары бары-сында да алчы жерлени алганды.

«Жалны жетишими - 2015» деген конкурсу юму номинациясында эм игите саналганды. Кырларыбызны

ара шахарында «УМНИК-2015» про-екте миллионлук грантх тийишли болганды. Сколковода саулук сакълауда жаңы технологияла бла байламлы конкурсада жарым финал-гъа чыккъанды. Москвада РФ-ни Эл мюк министрствосу жыл сайын бардыргъан «Алтын кюз - 2015» Битеуроссей кёрмончу алтын май-да да саулгаланганды.

Бюгонюкде Джамилла аграр уни-верситетде ишлейди.

Суратда Созайланы Джамилла Аб-шаланны Магомет бла.

Окууну кыолгъа алгъанла

Кызарты-Малкяр кырал университети орус-малкяр бёлмоню биринчи кызууу.

Жамауатны хурметин бла суймеклигин тапхан артистле

КЮЧУКЛАНЫ Магомед, РСОСР-ни халкь артисти.

Малкър театры ачылыуна, андан ары айырына да улуу кыйын салгыналанды. Ол республикада театр искусствону тарыхында чам актрёна кылгандады. Аны жарык ышаруу, сахнада рольларына көчюп, анга кыуат бергенлей, кыраучуну кыйын көргөткөнгей турганды.

КЪУЛБАЙЛАНЫ Людмила, РФ-ни халкь артисткасы.

Людмила бизни республикада угъай, битеу Совет Союзда оюкна консерваторияда халкь жырлары айтырга юйрөнгөн биринчи жырчыды. Ол Саратовдагы бийик окуу юйно «Концертна исполнителями» гесен кароодо мира- диплом бла бошъады.

ИСМАЙИЯНЫ Исмаиль, РФ-ни сыйлы артисти.

РФ-ни сыйлы артисти Барзбийлааны Харуну жашы Исмаиль Къабарты-Малкър театры искусствосунда эничи уз кыйынды. Ол 1957-1963 жылда Москвада Шепкин атлы училищеге окуганды. Малкър театры сахнасында «Жохада», «Анемезде» баш рольланы, «Машенькада», «Кышла бийикин сөөдиле», «Къурманда», «Дайым да биргемесе» дегенде эл башладала ойнаганды.

Ол М.Горький атлы Орус драма театрыга адиминди страторлык, Республикалык гинжи театрыга, Къулайланы Къайсын атлы Малкър кырал драма театрыга директорлукта да этгенди. Нальчички Къулырга бар Космонно таматасы, НОТР «Нальчик» телевидириялы каналда редактор болуп да ишленди.

УЛБАШЛАНЫ Мутай, РФ-ни сыйлы артисти.

«Сахнаны патчахы» - была Мутайны юсюнден айтылган сөзлөдиде. Сабийлей тошгонди ол Рахайланы Оксүфну, жыр эм тепсеу ансамблини (арда анга «Кабардинка» дегилдикте) кырагану фахмулу адамы кылыды. КичиКочлоно луке дери аны солисти болуп туруп, андан кыайтхандан сора Улбаш ууну коллективге башчылык этерге кыайыр-гыланды.

Ол таматалык этген жылда жеткенди ансамбль тек бийик жетишимле. Аны тепсеулерини оюулары Шимал Кавказны балетмейстерлерине ююкю, дери болъ-гандыла. Арда «Балкари» фольклор этнография кырал тепсеу ансамблини кыраурга да улуу кыйын салгыанды Мутай.

АХМАТЛАНЫ Зейтин, РФ-ни сыйлы артисти.

Битеу жашууну театр бла байламлы этип, аны сахнасында ол бизни драматурглары пьесаларында, орус, битеуния классикада да унутулмазлык сыфатла кыйынды. Актёрну жашуде интеллигентлигине сахнада да көрүнөй кылмаганды. Зейтуну арлуугуна, сахнага аламант жарашканына кырал ючюн бир нечча телю жюриөгенди театрыга.

Ол М.Горький атлы Орус драма театрыга адиминди страторлык, Республикалык гинжи театрыга, Къулайланы Къайсын атлы Малкър кырал драма театрыга директорлукта да этгенди. Нальчички Къулырга бар Космонно таматасы, НОТР «Нальчик» телевидириялы каналда редактор болуп да ишленди.

ТАУКЕНПАНЫ Ганна, РФ-ни сыйлы артисткасы.

ГИТИС-ни бошоп келгени 1969 жылдан бери республикалык Музыканы театрыда солистка болуп ишлейди. Аны «Севастопольский вальс», «Цыганский барон», «Продлеи ки Ханулы», «Свадьба в Малиновке» деген музыка оюнда бла опереталда кыраган, жарлаган сыфатлары театры тарыхына киргенди. Ол, хар партияда, ролюнда жангы жанындан ачылырга изленгенди, кесини усталыгын есдорорге суйяйлек келеди.

Ганна этген мурагына жетгенди - республикада вокалны юсюнден сөз барса, аны аты улуу хурмет бла айтылады. Театрада алган сынауну бир талай жылдан бери усталык ишде жетишимли хайландыды. Аны сохталары биргесине Музык театры жырлайдыла, кыралны белгилли окуу юйлеринде белгилли аладыды.

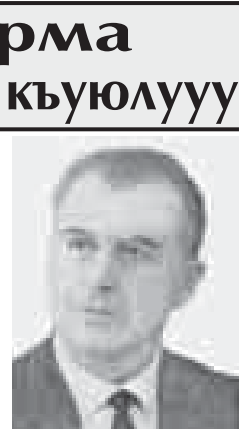
КЪУЛБАЙЛАНЫ Людмила, РФ-ни халкь артисткасы.

Людмила бизни республикада угъай, битеу Совет Союзда оюкна консерваторияда халкь жырлары айтырга юйрөнгөн биринчи жырчыды. Ол Саратовдагы бийик окуу юйно «Концертна исполнителями» гесен кароодо мира- диплом бла бошъады.

Ол М.Горький атлы Орус драма театрыга адиминди страторлык, Республикалык гинжи театрыга, Къулайланы Къайсын атлы Малкър кырал драма театрыга директорлукта да этгенди. Нальчички Къулырга бар Космонно таматасы, НОТР «Нальчик» телевидириялы каналда редактор болуп да ишленди.

Узун, бошала билмеген жылланы аркылыгы, жалган дау башлардан басып, жюреклерин койдорюп турган таулуланы аруу, таза атлары кыайтырлыл, жюрекле кыантыл, учун да болуп, адабияты, культуруз да жангыдан кич ала башлаган кезиде халкьбыз алгъа таукул атлаган огурулу, кыуанчлы 1957 жылда малкър поэтини «Кыарындашы сэвзо» деген наму жыйымдыктары басмадан чыктыды. Аны Гуртуланы Берт жарыдырганды. Анда авторланы саны улуу поэтке бла келгенди, ол заманда наму-чулукда жангы атпалма эте турган

Тамам ол кезиде Къулайланы Хажимураны Фрунзед «Бизни сэвзо-бюз» (намула), мында уа 1959 жылда «Каштанлы шахар» деген киталары чыктыгында. Ары поэти «Жарышу неши?», «Тейри кылыш», «Космонно», «Суйген кыралым», «Жылкычы жаш», «Чалгычыла», «Тауларым» эм башха намулары бла боюн да таулула сойюп тынгылган «Нальчик», «Каштанлы шахар», «Унутам сенни», «Унутамени», «Мени суйгенни иги кычуру» дегенча жырлары киргенди.

Гуртуланы Берт.

Аны «Кыарат турлукума жолунга» деген жыры халкь чыгармага саналган. Бир кыл жалукукты этип бергенем, Эсгерге тур деп, кыюлга. Келир кюнюню айтга тур, наным, Кыарат турлукума жолунга.

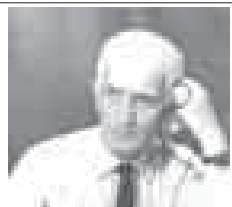
Малкър поэт, драматург Боташланы Исса да чыгарганды 1957 жылда Фрунзед китал - «Жоригимден жырлайма» деген жарык аты бла. Ары кирген «Колхоз тойда», «Фрунзе шахары», «Кызыны жыры», «Юмюрге бирге», «Алай сюеме сенни» дегенча намулары киргенди. Аладан бир кыуаму музыкага салынып, жыр болуп айтылды.

Ол бизге кыуанч берген жын Залиханды Жаныкыйтыны да Фрунзед «Суйген мурум» деген намула киталы чыктыгында. Анда басмаланган «Таулада», «Суйген тууган жерим», «Сезимлени бийиклери» дегенча, ата журтча, аны адамына, улуу орус поэтке да аталган намула аны жюрек кыуанчы сахлайды.

1958 жылда уа Москвада орус тилде «Поэты Балкари» деген наму жыйымдык чыктыгында. Анда Къайсын, Шамхъарланы, Къайсыны, Отарланы Саидни бла Керимни, Зумакъуланы Танзиланы, Гуртуланы Бертни, Улбашланы Ахмадини, Эзеланы Омарны, Гытыланы Махжимни, Будаиланы Азретни, Кашиланы Хабучу, Залиханды Жаныкыйтыны, Махметланы Сафарны, Мамметланы Ибрагимни, Боташланы Иссыны, Ахметланы Ахметаны Магометни намулары басмаланганды.

Аланы орус тилге иги кесек орус жазуучу кичорегенди. Киталны жыйышдырып, басмага Махметланы Сафар бла Отарланы Керим хайландырылды.

Къыска заманы ичиде, бары да малкър поэтини ата журтларына, аны кыорууларын жигитлеге, улуу дуняга, анага, Ленинге, партияга да аталган жарык адулары орус тилде шытылганды. Ол кыздар намуны ичиде, поэтини асламы жаша адыла болуп турганлай, сюймеклик парика жарда жазыгыны болмагыны сейир тойлюмдо?

Шахмырзаланы Саид.

Къулайланы Хажимура.

Ол жыл Къулайланы Къайсыны актомла «Сайламалары» (намула, поэмал), Гуртуланы Бертни «Жаркы тан» (намула), Махметланы Сафарны «Шуадын» (намула), Мамметланы Ибрагимни «Чалгы» (намула бла тамсиле), Отарланы Керимни «Сагышша» (намула), Эзеланы Омарны «Кыалла унутмагандыла» (повестле) деген киталары окуучуну кыуна тошкенди.

Бу санада кызар сөз бла жалары Этез улп жазганды. Ол Малкърга Этез власть кылай киргенди, аны ючюн жигит жашла кылай кызауат этгенерин суратлаганды повестлегинде («Кыайгыны кюнле», «Кыалла унутмагандыла»). Аны ызындан келген 1959 жылда Нальчикде Клизмини 100-жыллыгына аталып «Сайламалары» чыктыгында. Ол киталны хазырлап басмага Къайсын кесн бергенди, ал сэвзон да ол жазганды.

Тамам ол кезиде Къулайл ууну кериянда та Москвада «Ситовторияны» деген киталы басмаланганды. Аны бла бирге «Голубые ели» деген кеп авторлу жыйымдык да. Ары намулары кирген поэтини араларында Текуяны Жамалы, Энейланы Ахметаны, Таукеяны Идрисни да сагынырга керекди.

Нальчикде уа Хочуланы Салихими «Хапарла», Зумакъуланы Танзиланы «Кыанда голле» (намула), Темполаны Хажитни «Хорламы жарлары» (намула), Ахметланы Ахметаны «Жаз келеди» (намула), Отарланы Саидни «Намула бла поэма», Тейпеланы Алмини «Жанымы - сенсе» (намула), Тейпеланы Сюлеминни «Учуу Зуурбек» (хапарла) деген киталары чыктыгында.

КичиКочлоноктон кыайтханыздан сора адабиятыбызга биринчи кышмучурук этген киталы быладыла. Алада сюргюнню юсюнден сөз да жокъуд, алай ол ачы сынаудан кыулууну кыуанчы айттырганы жюрек кичорюлу а жарыгын богон да тас этмегенди.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Чыгарма илхамны кыуюлуу

Къулайланы Къайсын.

жашланы намулары да бардыла. Сөз ючюн, Таукеяны Идрисни, Къудайланы Хасаны, Мокъаланы Магометни, Ахметланы Ахметни эм башхаланы.

Бизе бла Къабарты-Малкър китал басмада Шахмырзаланы Саидни «Сырыяна» намула жыйымдыгы дуния жарыгын киргенди. Ол эки кесектен кыралды: 1-чици - таматалагы, 2-чици сабийлеге аталады. Биринчисине «Малкър таула», «Дорбунга жашуау», «Октябрьге», «Солтан-Хамид» (1918 ж., Кенделен), «Сюрючю», «Аршилери-маршилерин», «Кюн чыгышыны кымыс маршкыйлайды?» (1925 ж. Симферополь), «Нальчикте салма!» (1937 ж.), «Таркычыла» дегенча намула киредиле. Назмуланы тюбюнде белгиленген жазуулар жерлери бла жыллары поэти жашуу тарыхында иги кесек зат билдиредиле.

«Сырыяна» деген намурун Шахмырза упу 1920 жылда жазганды - жюрек кичорюлюнюкюно замананды. Андан болтор, анда былай тизгиле бардыла: «Сырыянасы согъа малкърлары алпа, Тау алпери эркин - азат болурда, Таулу жашла жалпун уруп теусейле, Халкь тынгылды сырыяна трукча».

Севастопольскый вальс», «Цыганский барон», «Продлеи ки Ханулы», «Свадьба в Малиновке» деген музыка оюнда бла опереталда кыраган, жарлаган сыфатлары театры тарыхына киргенди. Ол, хар партияда, ролюнда жангы жанындан ачылырга изленгенди, кесини усталыгын есдорорге суйяйлек келеди.

Къыска заманы ичиде, бары да малкър поэтини ата журтларына, аны кыорууларын жигитлеге, улуу дуняга, анага, Ленинге, партияга да аталган жарык адулары орус тилде шытылганды. Ол кыздар намуны ичиде, поэтини асламы жаша адыла болуп турганлай, сюймеклик парика жарда жазыгыны болмагыны сейир тойлюмдо?

«Балкарария» - нюр жайгъан ёхтемлигибиз

«Балкарария» кырал фольклор-этнография тепсеу ансамбль 1988 жылда чыктыгында сахнага. Кыйда андан алгъа башланганды аны тохташуу жолу. КъМР-ни кыраурасыны сыйлы кулулукчысу, ансамблины кыраурасы, биринчи кюнде аны ишин башчылык этип турган Къудайланы Мухтар 1960 жылда окуно ол кыайгылары бла белгилли фольклорчу, этнограф эм поэт Шахмырзаланы Саидге келген эди. Ол, Саидни биргесине айланып, халкь тепсеулени, кийилмени, юй адырланы, топоникиманы юсюнден бай материал жыйганды, ол тамалага аталган киталпа да чыгарганды. Алада тепсеу искусствогъа бир торлюк бир жетежи болгон затланы асламы сурталандыла.

Темир устала Бачиланы Хамзат бла Курданнаны Рашид кыамала, хазырла этендиле. Бу жаны бла да колларындан келген жашларбыз, кызыларыбыз да кыруу кыайгырганлай тургандыла.

«Терек» снаторийини директору болмагыначча улуу болушук этген оиде Махкемени залында рететцияланы бардырып, узакъ элледен келген жашла, кызыла анда жашап тургандыла. Жангы кыралган ансамблины биринчи рететциясы 1988 жылы 16 октябринде аны залында барганды. Кыска заманлы ичинде ала оиончеле салган эдиле. 1989 жылы 23 апрельде Нальчикте Профсоюзланы культура ююнде халкь «Балкарарияны» биринчи кюнде халкь караганды. Адам асыры келден, залда сюилерге окуна жер жокъ эди.

Аланы ичиде хорлап, «Балкарария» «Алтын такыягы» тийшилди болуп кыайыны. Къазакстанда болган фестивалда уа кичиш мейдайд алганды. Ол жыл окуна декабрь айда ол Ленинни комсомолу лаураты болганды. Францияда бла Телулега барган фестивалда ала белгисиз кыуаму «Алтын так» келтиргенди. Жаш коллективте ол не кыуанч эди!

Къудайланы Мухтар - хореограф, Улбашланы Мутай - балетмейстер, биринчи музыка кыуамуну таматасы Бегийланы Музафар, аламант солисте Темполаны Оатима, Махметланы Асият, Жансойланы Залина, Асанланы Инна, Гуртуланы Лейла, Биттуланы Асият, Кыраланы Лейла, Толбайланы Мирзоланы М., Токумаланы Борис, Жаболаны Анжела, Аскерланы Рамазан, Газаланы Махмуд, Жанатиланы Салих, Кудав Ахмет эм башхаланы аны аягы юсюне этендиле. Жаландан кюн жылы ичинде - кыска заманга - кыйын болумда ала жыйрма быз тепсеу салгандыла, кибосюн биринчи кер тепсендегенди.

Бюгонюде «Балкарария» кырал фольклор-этнография тепсеу ансамбльге аны биринчи кюнонде кыайынын кйрлоп, хурерге жыбыз Энейланы Махмет тахталы эди. Тепсеу кыуаму жюзе бла кичерте берип, кесини фахмууу бла атын билде дуняга айтдырганды. Ол Тюркеде, Голландияда, Польшада, Германияда, Францияда, Италияда, Японияда, Къазакстанда, Абхазияда, лагында кён тыш кыраылдада гастролада болганды, Москвада, Россияны башха шахарларында, кралларында кесини фахмурун кйргозгенди. Хар барган жеринде аны фахмулу интернационал коллектив

Къудайланы Мухтар.

хорлам бла, сыйлы саугала бла, мактаула бла кыайды. Аны тепсеулени кыраурална дайым ыразы болганлай, жашланы бла кыйынды бийик устакъларын, ёмюр төрөвинден келген тепсеулени ослорда туадыла.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Алгья барады айный, чагья, ёсе эмда махтаулу инсанланы ёсдюре

КЪМАССР-ни сыйлы устазы Чеченланы Шамиль.

Чеченланы Майрусхан.

КЪМР-ни халкь артисти Улшанлы Азнор.

Мюлк-журт кыраугга таукел узалыу
1957 жылда, халкьыбыз тууган жерине кыайтып, жангы элек-тегене дегенлей, бирлери саман-киргич кыюп, башкалары уа таш-агач усталыкларына кере кыастуу койле ишлеп, жангы жашууну кыраугга кюреше эдиле. «Кызыл Малкыр» колхоз да жангыдан кыралган эди. «Аны жолу жалаң ташы юсюнде тынчыкы бла башлан-

маганы кёз турамдады, деп эсгереди районну ветеран организациаларыны таматасы **ЧЕЧЕНЛАНЫ Георгий**. - Аушгерде колхозну председатели Хасан Бадзев уллу болушлук этген эди ол жылда. 60 тууар, 150 кыюп, 2 трактор, 1 машина, аттары бла коч арба, 26 ат, 50 тонна картоф улрук, дагында башка затла берилген эдиле.

Колхозну председателине Акъшаклыны Эльжорукка айырылган эди. Биринчи кюнден башлап мюлкюно баш агроному болуп Чеченланы Хусей ишлеп эди. Ол жыл окурна, бир сокка жер кыралгандай, жаз башына сюрюкюп, улрук салынган эди. Эр киши, тишкыруу, гиче, уллу демея, алай ишлей эди халкь. Коз артында уа бай тирлик жыйылган эди. Анга уа Мокьшаланы Хусей бла Магомет, Анахаланы Сарбий бла Бекболат, Томенланы Салик бла Хусей, Керменланы Абдул Керим, Зрефинланы Ахия, Магрелланы Магомет, Бёзюланы Мусабий, Гахонланы Кьонакь, Чеченланы Аллахберди, Мисирланы Кёккёз, Рахайланы Ханита, Магрелланы Абидат, Заниколаны Тамара эм дагында кёп адам аслам юлюш кыошандыла.

Мюлкде жерчилик бла бирге малчылык да тарх айнып бара эди. Статисти ка шартла кёргөзтгенлерине, хар 100 ийнекди 80-95 буюу, 100 аны кыюдан 90-100 кыюу алынгандай, хар кыюдан 1,5-2 килограмм жюн кыркыкылганды, хар салуук ийнекде а 2500-3000 килограмм сют сауылганды. Ол жылда Чеченланы Кезибан талай жылны тинде сауан сокт, таулау айтуу мукый, тирмен айландырып эди. Ол Пеннини ордени эм кёп торлю майдальла бла сауылганган эди.

Районда алчылыкны алып, махтауу тийишли болганла дагында бар эдиле. Атабийланы Керим, Гуппойланы Маймулат, Михаил, Далхат, Мисирланы Кёккёз, Аюланы Абдул-Халим, Батчаланы Кыайырбек, Кыайгырмазланы Халимат-была бары да элни намсын бийдеке жюрюктен малчыладан эдиле.

-Бир зат эсимде кыалганды, деп халарлайды Чечен уллу. Эл 1969-1970 жылда болган эди. Бизни мюлкюбюзде район семинар бардырыла эди. Анда сөз заранлы хансланы, бегиреке амброзианы, юсюнден бара эди. Аланы кырутур ючюн кюреше берилип эдиле эл эм район таматаланы да эслери. Райкомну секретары Батырбекланы Магомет кенгешге кыатышхан адамлагга кёргозторге ол заранлы хансладан бирин келтиргич дегенде, не аламат, не сейир, биз, не кёп илзеген сөзек да, аны талмай кыайтхан эдик.

Мен бу затланы не ючюн сагьынама, ол заманда чаллык жерлени ташдан, сюртю жерлени заранлы хансладан тазалай, ара мюлкге кеси мюлкюбюзге ча кыайгырылуу кыараууну эдик. Мени келюме: «Да, биз былай ишлесек, ол коммунизм жашуу деген бек жуукьду», деп келючю эди.

«Кызыл Малкыр» республикада кёп жылланы юлголю мюлкге саналып турганды. Жетишмилени болдырганы ючюн анга РФ-ни Министрлерини Советини Кызыл Байрагы берилген эди.

Тюрленуле,

хар зат да эсленди

- Элде торлю-торлю миллетлени келечилери бир уллу шухё юйордене туралдыла, деп халарлайды Кыашхатуну административаны башчысы **УНАЛАНЫ Азрет**. - Бирси жерлеча, ол да революцияны урушун, кёпчюнюлюкюно да сынганды. Аны революциядан сора кыраулуна Чеченланы Ишуу бла Маштай, Чеченланы Кыаншау, Мокьшаланы

Черек ауузунда Малкыр черегини сол жагысында орналган айбат Кыашхатуу, эл тарых документлеге кёре, бек эртте мурдорун салгандыкы былайда. Былайлада биринчи от тамызы, тотюн чыгырган Эфендиланы Керимни атаган болур ол аты огесе элни кыраулаган кышхалы таулагга кыарапы келген болур эди ол адамланы эслерине.

Кылай-алай болса да, аны кыраулаганлы заманы суку жели элтип, кёз кёрмегезе атанды. Кыашхатуу а жашууну андан ары бардыра, чагья, айный, ёсе. Бюгонлюкде ол районну арасыды. Мында 1500-ге жуукь юйор болуп 5390 адам жашайды.

Сарбий эм кёп башхала уллу кыошумчулукь этген эдиле.

Элибиз биле-биле тамыры бла иги жаныва тюрленгенди, ол хар затда да кёрюнөт туралды. Алгьын кыруур бакхан, жер баш хуна юйлене орунларына энди кёбюксонде эки кыатлы, ариу журтла ишленгенди, кёп торлю меккамла да соеленгенди. 450 адам сыйынган «Кыуанч» кинотеатры-быз барды. Ол элге угыт да, битеву районнга да хайырлайды. Кыашхатуну ортасында 600 адам сыйынчыра Меданият юй хетме соеледи. Анда эллик кеслерини беш заманларча торлю-торлю тюбешуле бла, кинола, концертле бла да зауукьлу ашырырга эм табалдыла.

мипа 10-15 жашкы заманы шкюлу директору болуп турганды. Жайырма беш жылдан артык заманы сабилене окьтуу- юйретуу иште берген устаз Кыадырланы Шамарьу Урунуну Кызыл Байрагыны ордени бла сауылганган эди. Билим беривуде шкюлу талай жылданы айырмазы ишлеген эгли жашыбыз Черкеланы Иссаны, ан тилден устаз Акцканы Сафарбийни огурулу сыфатлары кыашхатауулары эслеринде кыалгандыла. Ала РФ-ни эм КЪМР-ни шкюлларыны сыйлы устазлары эдиле (жанет ахлуу болсунала).

Бусагытта шкюлда 700-ге жуукь сабий окьуйду. Аланы 58 устаз терен билимни жашырынныкларына жол кёргозте юйретеди. РФ-ни сыйлы устазы

Бу меккамда КЪМР-ни культурасыны сыйлы кыулукьчусу Араем Джабраилов башчылыкь этген «Алапат» сабий тепсеу ансамбли атын кёп жерледе айтдырган-ды. Москвада бардырылган халкьла аралы маданият фестивалында биринчи жерни алганды. «Кыуанч» эм «Алапат» жыр-тепсеу кыаумула уа Польшада, Румынияда, Изракта, Торке да сейирлик концертле кёргозот, торлю-торлю юнкурлада хорлап, лауреатла, дипломтла болуп кыайтып тургандыла.

Элибизни бек ырахатландыргъан а газды, аны бла хар юйор-юйдеги хайырларды. Мында консерва завод, халкыны жашуу жумушларын жалгьтхан юмбинат бардыла. Школ библиотекадан тышында, уллу, бай фондду болган район китапхана да барды. Телефон узла тартылган элде кой жокьду. Шёндюк халгга кёре, элибизибизге тыш кыралла бла окуна сёлеширге онг барды.

Билирге талпынулулукь

Кыашхатуну орта билим берген шкюлу эрттенде кыралганды. Аны кесини адет-терелери, юйретуу амаллары да токташандыла. Аны бошап чыкьган кёп адам республиканы торлю-торлю жерлеринде бет жарыкьлы ишленгенди эм ишлейди, ехтемленирча адамлары да кёпюле. Халкьыбыз сюрюктен кыайлхандан сора билим беруу кылай кыралганыны юсюнден урууну ветераны **ТОГУЗАЛАНЫ Клара** былай халарлайды: - Чеченланы Шахан-Терийни жашы Ма-

Уналаны Мухтарны кызы Зоя, КЪМР-ни сыйлы устазы Адрахманланы Хашимины кызы Антонина, Россияни бек иги усталарыны ичинде 2008 жылда юнкурлада 1-чи жерни алган, грантка ие болган Кыазийланы Фазиканы аты да билим беривуде уллу махтауу бла айтылады. Усталга Гуппойланы Нюса, Чеченланы Арипа, Токумаланы Анна, Гуппойланы Зухра эм кёп башхала сабилене окьтуу юйретуу иште уллу кыыйнлары болган адамдыла.

Бу шкюлдан окуп билим алып чыкьган сабиленде хар жыл сайын 20-30 сабий республиканы эм андан тышын дагы бийик окуу юйледе окуп, билим алып кыайтып, элде, республикада да усталыкларына кёре махтауу ишлейди. Хар жыл сайын шкюлдан 45-50 сабий билим алып чыгга эсе, аладан 70-75 проценти бийик билим берген эм башка окуу юйлеге кирешили. Бюгонлюкде Кыашхатуну шкюлундан чыгган 11 адам Санкт-Петербургну, Саратовну, Владикавказны аскерчиле хазырлаган бийик окуу юйлерин окуп бошой туралдыла.

Кыашхатуну архив документлерине кёре, 1910 жылда битеву да Нальчик округу усталарындан эсе шёндю Кыашхатуну устаз коллективини саны асламды. Ол а, Кыашхатунуа билимни жолунда уллу жетишмилеге жете, алгга барганыннан кёргозтген шарт эди.

Махтаууга тийишлине

Кертуди, бир гиче материалда Кыашхатуну эллик толугь кёргозторге, аны огурулу адамларыны кыадларлары юсюнден толугь айтып чыгарга онг жокьду. Алай мында тууп ёсген, анда окуп, билим алып, артада уа кыралны торлю-торлю жерлеринде уруна, элперини атын айтдыргъан, анга намыс, сый да келтирген адамларыбызны бир кыаууну аттарын айта кетсек тюз болур. Аланы уа газет окьуучуларыбыз бла Черек районну административасыны культура бёлюмюно таматасы **КЪАЗИЙЛАНЫ Рамазан** шагьрей этеди.

Чеченланы Шангерийни кызы Майрусхан, Анахаланы Алибий, Алтайланы Юсол, Бёзюланы Саният, Анахаланы Бёзюланы Суабхан, Мокьшаланы Занот салуукь сакьлаууну биринчи кыалаулары болгандыла. Бу иште Локиланы Таушени, Токумаланы Тамараны, Чабдарланы Розаны, Кыарчаланы Хусейни да аз тюрлю эди кыыйнлары.

Кыашхатуну жашыбыз Кыулайланы Мухажир уруш жолларында этген жиптиклеринден сора да, талай жылны КЪМР-ни обкомуну секретары болуп ишлегенди. Черкеланы Маштайны жашлары Сарыйбини, Георгийни, Тахирини уа ким танымай эди? Чеченланы Шахангерийни жашы Шамилини адамлыгы, аны халкьына сакьлап кыайны бир заманда да унутулукь тюрлюди. Кесини жашууну «Заман» газет бла байламлы этген Кыулайланы Алинии, тарых имулану кандидаты, жазуучу, журналист, пост Алафайланы Алминни да уллу хурмет бла айтчуубуз атарын. Республиканы халкьы ариу ауазларына сойоп тынгалганы кыазларыбыз Тауенланы Галина, Кыулайланы Люда, малкыр драма театры актрисасы Кыулайланы Элизат, Улшанланы Азнор кыашхатаууладыла, деп аттары уллу ёхтемлик бла айтчуубуз.

Кыашхатауда экишер эм андан да аслам адамлары урушдан кыайтмай кыалган юйорле аз тюрлюди, кюлларына сауут алып Ата журтарын кырууларга чыкьган 350 адамдан 125-си уруш аулакларындан кыайтмай кыалгандыла. Бюгонлюкде уа алардан Улшанланы Чокжаны жашы Хусей кыалганды, битеву Черек районда уа жалаңда коч адам саудула.

Мамыр жашууга кыайтып, Кыашхатуну жангыдан кырауда ол жылда кыралган «Кызыл Малкыр» колхозну председатели болуп ишлеген Чеченланы Аллахбердини эл мюлкюно айнугьтуу салган кыыйнына тийишли багга билчилгенди. Ол Урунуну Кызыл Байрагыны ордени, «Сыйлыкькыны Белгиси» ордени бла эки кере сауылгангады. Анга «РФ-ни сыйлы элтежиги» деген ат аталган эди. Элибизни хурмет, намыс юлюшю адамларындан бири Локиланы Маштайны жашы Хамед-Терий а «РФ-ни кырулушуну сыйлы ишчиси» деген ата ие болган эди. Жангы кыраула турган эллик агьзы юсюне салууда Акъшаклыны Эльжорукьны, Иттилланы Дадашны, Батчаланы Махтини, Уналаны Аллахбердини бла Мухтарны, Косанланы Эрменбийни, Анахаланы Бекболатны эм кёп башхаланы да уллу кыыйнлары болганыны белгилерге тийишлиди.

Кыашхатаудан Сталинградга, Бунарсесте дерге да барган мекдулукьбаны кичи лейтенанты Базонаны Саният эм кёп башхала миллетибизге, элибизге ёхтемлик келтирген адамларыбыздыла. Партия органада, торлю-торлю кырал кыулукьлада да ишлей келген Уналаны Кыанаматны бла Чомайны, Улшанланы Исмайлыны, тарыхчы – археолог Чеченланы Исмайлыны, 1937 жылда Урван, Бахсан, Терк, Баллыкь, Каспий тенгиз эм Волга черекле бла жюзюп, Москвага дерге байдаркала бла барган походу таматасы, летчик Чеченланы Жамалча адамланы аттары Кыашхатуну тарыхында жашадыла.

Алтмыш жыл мындан алгга озган жолубузга кьвараск, Залиханланы Жанакьбайыны, Кыазкыяны Исмайыны, Батырбекланы Магометни, Та-

Черкеланы Сарбий.

Чеченланы Кезибан.

Гуппойланы Маймулат.

КЪМР-ни культурасыны сыйлы кыулукьчусу Кыулайланы Алиий.

умырзаланы Маликни, Кючмезланы Шакьманы, Томенланы Мураддини, Темиржанланы Махтини Черек районну, Кыашхатуу эллик да не жаны бла да айынуа салган кыыйнларыны чепи жокьду дерге болгьду.

Бу бетчи **ГЕЛЯЛАНЫ Лиза** жарашдырганды.

КЪМР-ни сыйлы артисткасы Кыулайланы Элизат КЪМР-ни культурасыны сыйлы кыулукьчусу Ботталаны Мурат бла.

Культурайы

Ауур жараула, кючлениу, хорламгъа талпыу, жетишимле

ЗАЛИХАНЛАНЫ
Чокканы улану Хусей
Халкыбызны атын иги бла айтдыргъан жашларбыздан бири эди. Аны 20-гъа жуукъ сыйлы аты болгъанды. Ол санда: СССР-ни спортну устасы, СССР-ни эм РСФСР-ни сыйлы тренери, спорт жаны бла халкыла аралы даражалы судья, РСФСР-ни, КъМАССР-ни, Чечен-Ингушетианы, Север Осетианы, Къарачай-Черкесни културасыны сыйлы кыулдукчусу, КъМР-ни Альпинизм эм тау-лыжа спорт федерациясыны президенти, Россияни Росохотсоюзну сыйлы члени, Илмуланы халкыла аралы академиясыны

сыйлы академиги, Чыгармачылыкны халкыла аралы академиясыны сыйлы академиги.

АККАЙЛАНЫ Хажы-Мурат
Ауур атлетикадан спортчу, жай Олимпиада оюнланы (2004) кюмош призёру, жай Олимпиада оюнланы (2008) доммакъ призёру, юниорланы араларында дунияны чемпиону (2004), дунияны рекордмени, юниорланы араларында Европаны эки кере чемпиону, Россияни тогуз кере чемпиону, Россияни кубогуна кеп кере ие болгъанды, Европаны чемпиону (2011), дунияны чемпиону (2011).
Физкультураны бла спортну айнытугъа уллу кыйын салгъаны, 2008 жылда Пекинде XXIX олимпиада оюнда бийик спорт жетишимлери ючюн «Ата журтну алында кыйыны ючюн» 1-чи даражалы орденини майдалы, физкультураны бла спортну айнытугъа уллу кыйын салгъаны эмда спортта бийик жетишимле болдургъаны ючюн «Ата журтну алында кыйыны ючюн» 2-чи даражалы орденини майдалы бла сауыаланганды.
Россияни спортну сыйлы устасыды,

КъМР-ни физкультураны бла спортну сыйлы кыулдукчусу. 2011 жылда World Weightlifting халкыла аралы журналны версиясына кере дунияны айырмалы ауур атлетне саналганды.

ЕЛМЕЗЛАНЫ Абду-Халим
Дунияда бек бийик тауу - Эверестни - эки кере окъна «бойсундургъанды». Тыш кырылада аллайланы Олимпиада оюнланы чемпионоларына тенг этедиле.
Европаны эм бийик тауу Элбруска уа Абду-Халим 220 кереден кеп чыккъанды Альпинизмден биринчи разряды барды. Халкыла аралы классы кыукарчууду. Таугъа чабып чыгыу жаны бла алгынны рекордмени.

ДОТТУЛАНЫ Ахмат
Бахсан аузда туугъанлары араларында биринчи болуп профессионал боксёрча атын айтдыргъанды. Токъсанчыны жылда ол Москвада, Ярославльде, Тулада, кыралны баша шахарларында, ызы бла уа Румынияда бла Финляндияда ринглед кеплени озгъанды. Бир кезиуде уа Францияда жашап, ол кыралны профессионал клубларыны атларында сермешенди, дунияны кеп кыралларыны кюмош боксчулары хорлагъанды.
Ахмат Россияни төрт кере, Восток Европаны эки кере чемпиону. Профессионал боксчулары араларында эки версиягъа кере эки кере да дунияны интерконтиненталь чемпиону болгъанды. Анга «КъМР-ни физкультураны бла спортну сыйлы кыулдукчусу» деген ат аталгъан эди.

КУРАМАГОМЕДОВ Заур
Грек-рим тутушудан спортчу, Олимпиада оюнланы доммакъ призёру (2012), Россияни эки кере чемпиону (2011, 2012), дунияны доммакъ призёру (2011), Иван Поддубныйни хурметине Гран-прини юч кере призёру (2008, 2010, 2011), Россияни чемпионатыны доммакъ призёру (2010), Европаны чемпионатыны доммакъ призёру (2010), Россияни чемпионатыны кюмош призёру (2008), Европаны чемпионатыны кюмош призёру (2007), юниорланы араларында дунияны чемпиону (2006).
Физкультураны бла спортну айнытугъа уллу кыйын салгъаны, 2012 жылда Лондонда XXX Олимпиада оюнда бийик спорт жетишимлери ючюн «Ата журтну алында кыйыны ючюн» 2-чи даражалы орденини майдалы бла сауыаланганды, Россияни спортну сыйлы устасыды.

ТУМЕНЛАНЫ Альберт
Жорукъла сакъланмаган тойюшлед атын айтдыргъан жерлешибиз спортну бу тюрлюсюне киргенлени тизмесинде

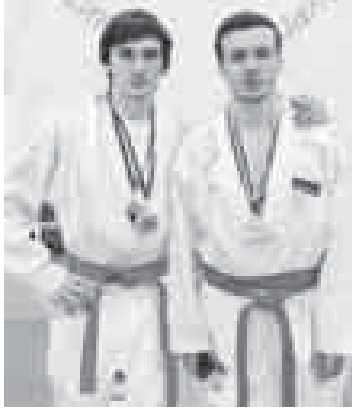

ачки жерге тохташханды. Бусагъатда 24-жыллык тауу «Эйнштейн» дунияны белгили тойюшчулерини санында 14-юч жерни алады.

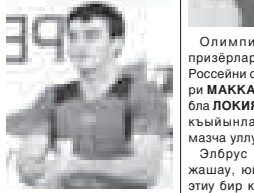
МУСУКАЛАНЫ Исмаиль
23 жылда халкыбызны кеп жетишимлери бла кыуандыргъанды. Ол эришмуге Къабарты-Малкъарны бла Дагъыстанны атында кытышды. 2015 жылда, Дагъыстанны спорт тутушудан федерациясы россияли гџежфлени 2015 жылда жетишимлери эселерин чыгаргъанды, бизден биринчи жерде Исмаиль бара эди.
Жерлешибиз былтыр Европаны миллетлени кубогунда, Хасавортада континентле аралы кубокда, Бакуда Голден Гран-приде хорлагъанды, Грозныйде Рамзан Кадыровну кубогунда экинчи жерни алгъанды. Алай бла ол эм кеп - 700 балл жыйгъанды.
Быйыл да ол Польшада эркин тутушудан «Вацлав Циолковский мемориалы» халкыла аралы турнирде доммакъ майдалы ие болгъанды. Мусука улу

юниорланы араларында дунияны биринчилигини, Иван Ярыгин аты турнирини кюмош призёру, Европаны биринчилигинде хорлагъанды, Россияни чемпионатында экинчи жерни алгъанды.

Къарындашла **ТЕБУЛАНЫ Мырза-Бек** эмда **Тау-Бек** бла да ехтемленирге эркинбиз. Ала Россияни Кубогу ючюн битеу эришюлед, кыралны студентлерини чемпионатларында, каратеден баша уллу эришюлед да жетишимле болдургъанды.

Ауур атлетлени араларында **СОЗАЙЛАНЫ Мухаммат** да бийик жетишимле бла кыуандыргъанды. Ол Россияни чемпиону болгъанды, аны Кубогун да кытышханды, дунияны чемпиону кюмош майдаланы иесиди.

Олимпиада оюнланы призёрларын хазырлауда Россияни сыйлы тренерлери **МАККАЛАНЫ Махтти** бла **ЛОККИЛАНЫ Юриин** кыйынылары айтып айтмача уллуду.
Элбрус районда спорт жашау, юйрениу, жараула этуи бир кюнге да тохтамайдыла. Спорт шолланы сохталары араларында хунерли, гирчи сабийле кепдюле, алай эсе уа, бу жерли атлетлени, гџежфлени, каратистлени бла боксчулары жетишимлери кеп бола барлыккъды.

Маккаланы Махти.

ОТАРЛАНЫ Надира
Болгарияны Благоевград шахарында армрестлингден дунияны биринчилиги болгъан эди. Анга 68 кыралдан эм кючлю спортчула жыйылган эдиле. Анда бизни жерлешибиз Отарланы Надира, былай уллу эришюге биринчи кере кытышханына да къарамал, алтын майдалны алгъанды. Ол онг, сол къоллары бла аны бол

сынашханылары барысын да хорлагъанды. 20-жыллык спортчу Москваны архитектура институту тѳртючю курсуну студентиди, жарауу ЦСКА да тренер Артур Агаджаняны башчылыгында бардырады. Бусагъатда ара шахарда жашагъанлыккъа, артка, республикагъа къайтырына ишекли тойюлдю.

ГУППОЙЛАНЫ Алина
Бабугентден Гуппойланы Магометни кызы Алина, дзюдоу сайлап, умутлан.

дыргъан спортчуларыбызны санына къошулгъанды. Жангыз да бир ай жарау этгенден сора эришюлеге кытышып тебирегенди. Эм алгъа дзюдодан Анапаны немис-фашист уучлауучуладан азталуу юкюне жораланган XXIV Битурроссей эришюлед ючюнчо жерни алгъанды. Владикавказда Шимал Осетия-Аланияны дзюдодан ачык чемпионатында, төрт сермешден ючюсюн болжалдан алгъа хорлам бла бошап, ючюнчо жерге тийишли болгъанды. Къарачай-Черкесде КъЧР-ни Дзюдодан федерациясыны президенти, СССР-ни спортну устасы Атабийланы Арасулуу хурметине жораланган битурроссей турнирде - кюмош, Грозныйде дзюдодан абадан спортчулары араларында СКФО-ну чемпионатында - алтын эмда декабрьни биринчи жарымында СКФО-ну самбодан чемпионатында да кюмош майдаланы кытышханды. Алина Къабарты-Малкъар кытар аграр университетни студентиди, аны волейболдан тиширу командалыны капитаны, миллет тепсеулеге юйрениди.

Къыргызстанда - футбол команда

50-чи жылланы аллында Къыргызстанны Кызыл-Къая шахарында жашагъан таулу жашла кеслерини футбол командаларын къурап, жарау этип башлайдыла. Тренерлики Кѳккзеланы Мухтар этгенди. Команданы къауумуна уа Къулийланы Жамал бла Исхакъ, Гемуланы Магомед, Жаникаланы Махмут, Жаникаланы Хамит бла Абдулла, Гергъокъланы Хайса, Гелястанланы Махмут, Къалабекланы Исхакъ бла Махсут, Малкъондурланы Хамит, Акъайланы Алим, Къожашланы Сант, Мызыланы Далхат, Онейланы Салих киргендиле.
Жашла кытышхан уллу эришюледен биринчи уа 1953 жылда Ош областыны футболдан чемпионаты эди. «Малкъар» жыйымдыккоманда аны финалына чыгъады. Анда ала 11-чи номерли шахтан «Комсомолчу» деген командасы бла тобеш-

диле. Анда да экеуленден къалгъанлары таулула эдиле. Кыаты сермешден сора шахтачыла хорлатадыла эм кубок «Малкъар» къауумгъа жетеди.
Бир кесекден а Къыргызстанны чемпионаты бардырлады деген хапар келеди. Анга кытышоргъа областыны жыйымдык командасын къурап башлайдыла. Ары чемпион команданы келечилерин да чакъырдыла. Алай таулу жашла бойлай да кеслерини кылыкларыны кѳгрозтоп: «Не барыыз да барабыз неда бириниз да бармайды», - деп тохтайдыла. Таматалагъа аны айханларыны бой салыргъа тошеди.
Комендантан пропускыла алып, жашланы барысын да Фрунзеге ашырадыла. Алай анда, адам зараны жетилми огъесе башха сылтау болупму, аны, башхаланыча, къонокъ юрде кыймай, иели юйлед орнатдыла. Таулу

жашлагъа ол бек ачыу тийгенликге, ала кеслерини топусунлай оюнга бередила.
Былайда дагъыда бир шарт: столовийлед ашаргъа юйренимеген таулула, анда тонгуз эт ашатырла деп асыры къоркъгъандан, ол коняле кеслерини карточкаларын сапып, алагъа чыккъан капелкеге уа базарда учузурак аш-сую алып, алай баш кечиндиргендиле. Тынгылы аш ашамгъандан а аны кючлери, къарулары да азан бара эди...

Биринчи тобешчилерини жашла Фрунзеге командасы бла етѳоредиле эм къонокъбайланы артада къонокъды. Экинчи тобешчу тынгъа ала бошадыла.
Къылай-алай болса да, ала финалгъа чыгъадыла. Анда уа ошчулагъа Пишпек шахарны келечилери бла ойнаргъа тошеди. Алай бла оюн башланады. Жашла, кеси къабака-

кыйтыргъа эркин этедиле. Алай бла команда да чыгылды.
Тренер эм чабыулуккъа да ойнауучу Кѳккзеланы Мухтар арда эгерсенича, команданы келечиси Жаникаланы Абдулла 5 минг эм 10 минг метрге чабыуда Къыргызны чемпиону болгъанды. Ол жылда аны аллына етген чыкмагъанды.
Басмагъа **ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат** хазырлагъанды.

